

Utviklingen i levekår for mottakere av sykepenger og uførepensjon

Kathrine Diserud Mildal

Masteroppgave

Masteroppgaven er levert for å fullføre graden

Master i samfunnsøkonomi

Universitetet i Bergen, Institutt for økonomi

Juni 2019

UNIVERSITETET I BERGEN

Forord

Med denne oppgaven markeres slutten på en flott studietid, og en fullført mastergrad i samfunnsøkonomi ved Universitetet i Bergen.

Først og fremst ønsker jeg å rette en takk til min veileder, Kjell Vaage. Jeg setter stor pris på de hyggelige samtalene, konstruktiv kritikk og god hjelp underveis.

Takk til mine medstudenter ved Institutt for Økonomi for noen morsomme år sammen. Takk til Helene og Vilde, for gode lunsj-rutiner, fantastiske fjellturer og hyggelig vennskap gjennom hele studietiden. Og takk til familie og kjæreste som har heiet meg frem gjennom alle fem år i Bergen.

Kathrine Diserud Mildal

Bergen, 1.juni 2019

Sammendrag

Målet for oppgaven er å studere levekårene til mottakere av de helserelaterte trygdeytelsene *sykepenger* og *uførepensjon*, og undersøke hvordan levekårsforskjellene mellom trygdede og ikke-trygdede utvikler seg. Som mål på levekår bruker jeg *inntekt* og *utdanning*.

I en deskriptiv analyse, gjort på anonymiserte data med informasjon om norske individer observert mellom 1992 og 2007, ser jeg på utviklingen i gjennomsnittlig inntektsnivå og gjennomsnittlig utdanningsnivå for grupper med ulik status når det kommer til trygd, og presenterer differansene mellom ikke-trygdede og trygdede. Jeg deler utvalget i datasettet inn i referansegruppene *uførepensjonist*, *ikke-uførepensjonist*, *sykmeldt*, *sykmeldt i under to måneder*, *sykmeldt i over seks måneder* og *ikke-sykmeldt*. Jeg kommenterer hvordan kjønn har en innvirkning på levekårsforskjellene, og diskuterer hvilke andre faktorer man kan anta at har en innvirkning på hva som skiller ikke-trygdedes og trygdedes levekår.

Når man sammenligner gjennomsnittlige levekår for ikke-uførepensjonister og uførepensjonister, er hovedresultatet at levekårene er betydelig bedre for de ikke-trygdede, både når det gjelder inntekt og utdanning. Men forskjellene utvikler seg i hver sin retning i analyseperioden. Differansen i inntektsnivå blir større, samtidig som differansen i utdanningsnivå blir mindre.

Når man sammenligner ikke-sykmeldte og sykmeldte kvinner er levekårsforskjellene svært små og avtakende - med innslag av "gevinst" for trygdede - dersom man ser bort fra de med lengst sykefravær. Og når man sammenligner ikke-sykmeldte og sykmeldte menn er levekårsforskjellene litt større enn for kvinner, og alltid positive, men samtidig avtagende utover perioden.

Databehandling er gjort i Stata/SE 15.1. Alle utregninger og tolkninger er mine egne.

Innholdsfortegnelse

Tabellregister	v
Figurregister.....	v
1 Innledning.....	1
2 Trygd som redskap for omfordeling	3
2.1 Folketrygden.....	3
2.2 Sykepenger.....	6
2.3 Uføretrygd.....	10
2.4 Egenskaper og utfordringer ved trygdeordningen	12
3 Levekår	15
3.1 Inntekt.....	16
3.2 Utdanning.....	17
4 Hva påvirker de trygdedes levekår?	19
Trygdeordningenes utforming, vilkår og satser.....	19
Konjunkturer og arbeidsmarked.....	20
Alderssammensetning.....	22
Endringer i folkehelsen.....	23
Kjønn.....	24
5 Noen trekk ved utviklingen i trygd og levekår over tid	26
5.1 Sykepenger og uføretrygd.....	26
5.2 Inntektsnivå og utdanningsnivå.....	27
6 Data.....	30
6.1 FD-trygd.....	30
6.2 Trygdevariablene	31
6.2.1 Sykmeldte	31
6.2.2. Uførepensjonerte	33
6.3 Utvikling i levekårsforskjeller.....	35
6.3.1 Inntekt.....	36
6.3.2 Utdanning.....	50
7 Konklusjon	59
Referanser	61

Tabellregister

Tabell 1: Antall og prosentvis andel uføretrygdede med lavinntekt. (Omholt / SSB, 2016).....	17
Tabell 2: Antall observerte individ, 16 til 67 år	30
Tabell 3: Utvikling i andel sykmeldte (utover arbeidsgiverperioden) og gjennomsnittlig antall dager	32
Tabell 4: Sykmeldte fordelt etter andel på ulike sykefraværslengder, kjønn og aldersgrupper, 1992 til 2007.....	33
Tabell 5: Andel uførepensjonerte i utvalget.....	34
Tabell 6: Uførepensjonerte som andel av aldersgruppen, 1992 til 2007.....	35
Tabell 7: Gjennomsnittlig årsinntekt etter skatt, 1992 til 2007	37
Tabell 8: Inntektsjustering for årslønnsvekst og vekst i folketrygdens grunnbeløp, 1992 til 2007.....	47
Tabell 9: Differanse i gjennomsnittlig årsinntekt før og etter justering	48
Tabell 10: Utvikling i prosentvis andel menn og median alder for alle uførepensjonerte.....	48
Tabell 11: Gjennomsnittlig inntekt for noen sentrale grupper.....	49
Tabell 12: Utdanningsnivåer og klassetrinn.....	51
Tabell 13: Sykmeldte og uførepensjonertes andel av utdanningsnivåene, 1991 til 2007. Prosent.....	51
Tabell 14: Andel ikke-sykmeldte og sykmeldte, fordelt på utdanningsnivå, 1992 til 2007. Prosent	52
Tabell 15: Andel uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte, fordelt på utdanningsnivå, 1992 til 2007. Prosent	53

Figurregister

Figur 1: Langsiktig utvikling i mottakere av de ulike inntektssikringsordningene, 1980 til 2018.....	26
Figur 2: Medianinntekt etter skatt for husholdninger, 1992 til 2007, SSB.....	28
Figur 3: Utvikling i befolkningens utdanningsnivå, 1992 til 2007, SSB.....	29
Figur 4: Differansen i inntektsnivå, trygdede og ikke-trygdede	38
Figur 5: Differanse i inntektsnivå, ikke-sykmeldte og sykmeldte menn og kvinner.....	40
Figur 6: Gjennomsnittlig inntektsnivå for ikke-sykmeldte og sykmeldte, menn og kvinner.....	40
Figur 7: Differanse i inntekt, ikke-sykmeldte og sykmeldte menn og kvinner med eksklusjoner	42
Figur 8: Differanse i inntekt, ikke-sykmeldte og sykmeldte med ulikt utdanningsnivå.....	44
Figur 9: Differansen i inntekt, ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte menn og kvinner	45
Figur 10: Gjennomsnittlig inntektsnivå for ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte, menn og kvinner	46
Figur 11: Differanse i inntekt, uførepensjonerte med ulikt utdanningsnivå	49
Figur 12: Differanse i utdanningsnivå, sykmeldte menn og kvinner med eksklusjoner.....	54
Figur 13: Gjennomsnittlig utdanningsnivå for sykmeldte og ikke-sykmeldte, menn og kvinner	55
Figur 14: Differanse i utdanningsnivå, uførepensjonerte menn og kvinner	56
Figur 15: Gjennomsnittlig utdanningsnivå for uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte, menn og kvinner	57

1 Innledning

En sentral målsetning i den norske velferdsstaten er at befolkningen skal være sikret høy grad av økonomisk og sosial trygghet. I tillegg skal materielle og sosiale goder være fordelt eller omfordelt slik at levekårene er tilfredsstillende for alle lag av befolkningen. Trygdeordningene har en sentral rolle i oppbygningen av velferdsstaten Norge. Gode inntektssikringsordninger sørger for økonomisk trygghet og velferd for hele befolkningen.

Folketrygden er det viktigste sosialpolitiske verktøyet i den norske velferdsstaten ettersom den sørger for sikkerhet på mange områder gjennom livet; svangerskap og fødsel, utfordringer i arbeidsmarkedet og arbeidsløshet, sykdom og skade, eller ved alderdom og dødsfall. Folketrygden sikrer inntekt, jevner ut inntekt og levekår over livsløp og mellom grupper, og hjelper enkeltpersoner med å hjelpe seg selv.

Som et viktig politisk verktøy blir folketrygden stadig et tema for debatt. Utfordringene som trekkes frem er ofte todelt; samtidig som trygdeordningene skal være omfordelende fra de mest til de minst ressurssterke i befolkningen, må en velferdsstat som Norge forholde seg til den balansen som påvirker insentiv og atferd, og sikre at ytelsene ikke blir for gunstige slik at noen forlater inntektsgivende arbeid til fordel for trygd.

Siden trygdeordningene skal være omfordelende, og unngå en opphoping av fattige og ressursvake blant de som mister arbeidsevne, er man opptatt av at levekårene til de trygdede skal stå i et rimelig forhold til sammenlignbare deler av befolkningen. Utviklingen i levekår for en gruppe trygdemottakere kan fortelle mye om ordningene, hvordan de fungerer og hva som eventuelt kan endres. Dersom man for eksempel observerer at trygdemottakere i større grad har lave inntekter sammenlignet med andre sammenlignbare deler av befolkningen, kan det bety at ytelsen er for streng og ikke virker omfordelende i den grad den burde. Om man derimot observerer at gruppen av trygdede har høye inntekter, kan det tyde på ytelsen er for generøs. Balansen mellom omfordeling og insentiv-virkningene som kan oppstå er en løpende utfordring, og kunnskap om mottakernes levekår kan bidra i utformingen av trygdesystemet og velferdsstaten. I denne oppgaven skal jeg derfor studere levekårene til mottakerne av trygdeytelsene sykepengene og uføretrygd.

Først presenterer jeg de institusjonelle forholdene rundt folketrygden, og ytelsene sykepengen og uføretrygd, og beskriver egenskaper ved trygd som et omfordelingsverktøy og utfordringer knyttet til trygdesystemet. Deretter ser jeg på inntekt og utdanning, som er de sentrale levekårsmålene i oppgaven, før jeg diskuterer hvilke faktorer som kan tenkes at påvirker levekårene til de trygdede. Jeg presenterer deretter offisiell statistikk om utviklingen i trygdeytelsene og levekårsmålene. I den siste delen av oppgaven anvender jeg data fra FD-trygd, en forløpsdatabase med opplysninger om blant annet personers trygdestatus og demografi, for å se nærmere på utviklingen i levekårene til trygdede sammenlignet med ikke-trygdede.

2 Trygd som redskap for omfordeling

Ett av de tre sentrale målene for den norske trygdeordningen er å sørge for omfordeling. De to andre målene dreier seg om å sikre økonomisk trygghet og bidra til hjelp til selvhjelp. Formålet med trygdeordningene presenteres slik i folketrygdloven (1967):

«Lovens formål er å gi økonomisk trygghet ved å sikre inntekt og kompensere for særlige utgifter ved arbeidsløshet, svangerskap og fødsel, aleneomsorg for barn, sykdom og skade, uførhet, alderdom og dødsfall. Folketrygden skal videre bidra til utjevning av inntekt og levekår over den enkelte persons livsløp og mellom grupper av personer. Folketrygden skal også bidra til hjelp til selvhjelp.»

Gjennom utjevning av inntekt og levekår, ved at midler omfordeles fra de mest til de minst ressurssterke, dempes negative virkninger av for eksempel inntektstap eller sykdom. Dette kan sikre utsatte individer mot fattigdom og sørger for at levekårene til de trygdede står i et rimelig forhold til resten av befolkningen. I tillegg til å dempe negative virkninger gir omfordeling utsatte individer bedre utgangspunkt for å lykkes i fremtiden, som i sin tur kan føre til vekst i den samlede økonomien. Folketrygden kan derfor regnes som et av de viktigste politiske verktøyene for å sikre velferden til den norske befolkningen.

2.1 Folketrygden

Folketrygdloven ble iverksatt av Borten-regjeringen i januar 1967, som høydepunktet av en politisk strategi inspirert av den britiske visjonen om «sikkerhet fra vugge til grav»¹ (Andresen, 2007). Folketrygden administreres av NAV² og er en obligatorisk trygdeordning for alle som er bosatt i Norge. Ordningen ble i stor grad basert på allerede eksisterende velferdsordninger for sykepenger, attføringspenger og uførepensjon (Pedersen et al., 2019).

Folketrygden i dag baserer seg på det samme overordnede målet som ved innføringen i 1967; at flest mulig skal forsørge seg selv ved inntekt fra eget arbeid, men de som av ulike årsaker ikke kan forsørge seg selv skal bli fanget opp av de ulike velferdsordningene. For å nå dette målet, har folketrygdens ulike ordninger gått gjennom flere endringer for å tilpasses de

¹ Beveridge-planen 1942.

² Arbeids- og velferdsetaten, en av de største offentlige etatene i Norge, underlagt Arbeids- og Sosialdepartementet.

forholdene som har påvirket samfunnet og befolkningen. Folketrygden i dag er derfor på mange måter ganske ulik folketrygden fra 1967 (Andresen, 2007). En rekke faktorer kan tenkes å ha sammenheng med hvordan folketrygden utformes, og hvordan utviklingen i både antall mottakere og trygdens samlede utgifter har vært de siste tiårene. I det neste avsnittet presenteres en kort gjennomgang av utviklingstrekk som har formet trygdeordningen opp gjennom årene, med spesielt fokus på perioden fra 1992 til 2007, ettersom det er perioden som analyseres med datasettet FD-trygd senere i oppgaven.

Målet om at folketrygden skal tilpasses viktige trekk i samfunnsutviklingen preger utformingen av ordningene. Norge har opplevd sterk økonomisk vekst, økt yrkesdeltakelse blant kvinner, økning i befolkningens generelle utdanningsnivå, dannelse av nye familiemønstre og endringer i befolkningens alderssammensetning for å nevne noe (Andresen, 2007). I de ti første årene etter iverksettelsen av folketrygden økte folketrygdens utgifter som andel av BNP mye. Kostnadsdrivende reformer for pensjon³ og innføring av sykelønnsordningen var en viktig årsak til økningen. Økende levealder og drastisk reduksjon i dødelighet for uførepensjonister på 70-tallet var begge indikasjoner på bedret helsetilstand, men førte videre til markant vekst i både uførepensjonister og pensjonister. I 1978 ble sykelønnsordningen innført, før dette var det ingen lovfestet sykelønn ved fravær i 1 til 3 dager utenom for noen grupper, blant annet statsansatte som hadde 100 prosent sykelønn fra første dag. Hovedargumentet for innføringen var å redusere forskjellene mellom «arbeidsfolk» og de med høyere sosial status (Gjesdal, 2005).

I perioden mellom tidlig 90-tall og 2007, som er tidsrommet som blir tatt for seg i den deskriptive analysen senere i oppgaven, ble flere større endringer iverksatt i folketrygden. Tidlig på 90-tallet fikk *arbeidslinjen*⁴ sin innmarsj i Norge gjennom politiske innstramminger, som hadde sin bakgrunn i utbredt politisk bekymring for at et voksende antall mennesker i yrkesaktiv alder levde av trygd fremfor aktiv deltakelse i arbeidslivet (Terum & Hatland, 2014). Veksten av uførepensjonister og pensjonister på 70- og 80-tallet førte til utformingen av en ny velferdspolitikkk på 90-tallet for å møte de aktuelle utfordringene (NOU 2004:13). Attføringsmeldingen⁵ som kom i 1992 signaliserte innstramminger i politikken på bakgrunn av at offentlige utgifter til trygd hadde økt, og det var en bekymring for at mange ble ekskludert

³ Sært tillegg i pensjonssystemet (1970) og redusert pensjonsalder fra 70 til 67 år (1973).

⁴ Med arbeidslinjen menes det at menneskene som kan og vil arbeide, i høyest mulig grad skal være i arbeid ettersom arbeid er å foretrekke fremfor andre former for forsørgelse.

⁵ Attføring er et begrep som blir brukt for tiltak for å få folk tilbake i arbeid.

fra arbeidslivet, særlig uførepensjonister (Terum & Hetland, 2014). Attføringsreformen i 1994 samlet yrkesrettede tiltak i Arbeidsmarkedsetaten, Aetat. Etaten som forvaltet folketrygden var på den tiden Trygdeetaten⁶. I 1997 kom samarbeidsrundskrivet for Aetat og Trygdeetaten, som skulle sørge for samarbeid mellom etatene for personer som hadde behov for samordnet bistand, for eksempel ved å vurdere yrkesrettet attføring så tidlig som mulig for personer som mottok sykepengene. Samordningen hadde som mål å redusere sykmelding og uførepensjonering. Det ble satt i gang aktivisering og tiltak for uførepensjonister, og intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv ble inngått i 2001. Det overordnede målet med IA-avtalen er å øke sysselsettingen og skape et arbeidsliv med plass til alle, ved å forebygge frafall. Målsettingene i avtalene er å redusere sykefraværet, øke avgangsalderen i arbeidslivet og sikre rekruttering av personer med nedsatt funksjonsevne. Et samarbeid mellom regjeringen, arbeidstakerne og arbeidsgiverne skal sørge for at den enkelte arbeidsplass forplikter seg til å aktivt bidra for å nå felles mål⁷. Utviklingen på 90-tallet og samarbeidet mellom etatene har vært en viktig del av strategien for å få flere i arbeid (NOU2004:13). Sykefraværet falt fra slutten av 80-tallet til sitt laveste nivå i 1994. Siden det, og utover 2000-tallet, økte fraværet igjen. Uførepensjon ble i 2004 delt i en varig uførepensjon og en tidsbegrenset uførepensjon. Den tidsbegrensede uførepensjonen var fortrinnsvis ment for yngre personer med tilknytning til arbeidsmarkedet, og som hadde en viss sannsynlighet for å komme tilbake i arbeid. De tre ytelsene attføringspenger, rehabiliteringspenger og tidsbegrenset uførestønning ble i 2010 erstattet av arbeidsavklaringspenger. Formålet var å få en mer effektiv ordning med flere insentiver til å komme raskere i arbeid. Sammenslåingen var en av endringene som fulgte av NAV-reformen; da arbeidsmarkedsetaten, sosialtjenesten og trygdeetaten slo seg sammen til en felles statlig etat for arbeid, trygd og sosialtjenester, NAV, i 2006. To viktige målsetninger ved denne reformen var en mer helhetlig oppfølging av brukerne og å styrke arbeidslinjen.

En annen viktig reform er pensjonsreformen, som ble innført i 2011. Pensjonsreformen kom med en endret alderspensjon som skulle gi støtte opp under arbeidslinjen, gi mer fleksibilitet til den enkelte og sikre at man hadde en bærekraftig økonomisk ordning over tid. I forbindelse med pensjonsreformen ble også uførepensjonen lagt om til en ny uføretrygd i 2015. En av endringene var at uførepensjonen, som tidligere lignet en alderspensjon, skulle ligne mer på arbeidsavklaringspenger. Nylig ble IA-avtalen reforhandlet, og fra 1.1.2019 fikk man en ny avtale med de samme målsettingene om å jobbe for å redusere sykefraværet og frafall fra

⁶ Norsk statlig etat som fra 1966 til 2006 forvaltet en rekke overføringsordninger.

⁷ «Målene om et mer inkluderende arbeidsliv – status og utviklingstrekk», IA-avtalen 2018

arbeidslivet. Sysselsettingsutvalgets ekspertgruppe leverte i mars 2019 en offentlig utredning (NOU2019:7) der de kommer med konkrete forslag til tiltak for økt sysselsetting, hvor de fokuserer på arbeid og inntektssikring.

Av utredningen kom det frem at 20 prosent av befolkningen mottar en inntektssikringsytelse. Av alle som mottar ytelser gjennom trygdesystemet, er drøyt åtte av ti en helsereelatert ytelse (NOU 2019:7). I september 2018 var andelen som mottok uføretrygd 9,8 prosent av befolkningen (Ellingsen, 2019). Når det gjelder sykepengeordningen, viser utviklingen i følge Nossen og Thune (2009) at det på starten av 90-tallet var en nedgang for både kvinner og menn, og deretter en langvarig økning frem til 2003. I 2004 og 2005 gikk sykefraværet ned, og har siden vist en svakt økende tendens. Kvinner har vist en klar stigende trend gjennom hele perioden, mens dette ikke var vært tilfelle for menn.

I de neste delkapitlene skal jeg gå nærmere inn på de to trygdeordningene *sykepenger* og *uføretrygd*, som er de ordningene hvor jeg har tilgang til individdata, og som vil bli gjenstand for analyse i senere kapitler. Benevnelsen *uførepensjon* er det gamle navnet på ytelsen, som ble endret til *uføretrygd* i sammenheng med uførereformen. Videre i oppgaven er det forsøkt å bruke rett benevning til rett tid. I perioden jeg analyserer, fra 1992 til 2007, vil det benevnes som uførepensjon, og i forskning og institusjonelle forhold som omtaler ordningen i nyere tid benevnes det som uføretrygd.

2.2 Sykepenger

«Formålet med sykepenger er å gi kompensasjon for bortfall av arbeidsinntekt for yrkesaktive medlemmer som er arbeidsuføre på grunn av sykdom eller skade.»

§ 8-1 i Folketrygdloven

I følge kapittel 8 om sykepenger i folketrygdloven skal sykepenger gis til den som er arbeidsufør på grunn av en funksjonsnedsettelse som opplagt skyldes sykdom eller skade. Arbeidsuførhet som skyldes for eksempel sosiale eller økonomiske problemer gir ikke rett til sykepenger. De generelle vilkårene for rett til sykepenger er tilknytningskravet, kravet til alder, sykdomskravet og krav om arbeidsuførhet.

Vedkommende må være medlem av folketrygden, oppholde seg i Norge og ha en tilknytning til arbeidslivet. I tilknytning til arbeidslivet ligger det at personen må ha tapt pensjonsgivende inntekt. Begrunnelsen for denne regelen er at andre inntekter som for eksempel kapitalinntekter eller pensjonsinntekter ikke faller bort ved sykdom. Medlemmet må ha vært i arbeid i fire uker rett før sykdommen rammet. Det er ingen nedre aldersgrense for retten til sykepenger, men det kreves at man har pensjonsgivende inntekt, noe man ikke får før det året man fyller 13 år. Den øvre aldersgrensen er satt til 70 år. En begrenset rett gjelder for personer mellom 67 og 70 år.

Arbeidsgiveren betaler sykepenger for de første 16 kalenderdagene fra og med første fraværsdag. Fra arbeidsgiveren kan man få sykepenger som tilsvarer full lønn, men når NAV skal betale sykepenger fra 17. dag fastsettes det et eget sykepengegrunnlag. I januar 2019 kom det nye regler for hvordan ytelsen beregnes. I det nye regelverket er beregningsperioden grunnlaget fastsettes på endret, fra de siste 4 ukene, til de tre siste kalendermånedene før første fraværsdag. Men man har ikke rett til et sykepengegrunnlag som overstiger 6 ganger folketrygdens grunnbeløp (G⁸).

I sykdomskravet ligger det at pengene skal ytes til en person som er arbeidsufør på grunn av en funksjonsnedsettelse som klart skyldes sykdom eller skade. Vilkåret om sykdom er av interesse ettersom det er et sammensatt begrep hvor det ofte er behov for presisering. Dette gjelder i forhold til hva som faller innenfor begrepet «sykdom» og hvor mye som skal til for at en tilstand kan klassifiseres som «sykdom». Sykeforsikringskomiteen skrev i 1970 følgende om det generelle sykdomsbegrepet:

«Ved sykdom forstås etter denne lov en sådan forstyrrelse av den legemlige og åndelige sunnhetstilstand at legehjelp anses påkrevet.»

Definisjonen av sykdomsbegrepet ville altså vært avhengig av hvordan den medisinske vitenskap til enhver tid utformet sykdomsbegrepet og praksis på området. Loven inneholder i dag ingen definisjon av begrepet sykdom.

Dersom man blir syk er man nødt til å melde fra til arbeidsgiver. Det kan enten være en egenmelding som man selv legger frem, eller en sykmelding som man får fra en lege. Med

⁸ Grunnbeløpet er per 1.mai 2019 99 858 kroner og justeres hvert år

egenmelding menes det at man som arbeidstaker selv melder fra til arbeidsgiver om arbeidsuførhet. Man kan bare bruke egenmelding i arbeidsgiverperioden⁹ og for å ha rett til å bruke egenmelding må man ha jobbet hos arbeidsgiveren i minst to måneder. Egenmelding kan brukes i opptil tre kalenderdager totalt fire ganger i løpet av 12 måneder. For bedrifter som har inngått IA-avtalen er egenmeldingsordningen utvidet fra 3 til 8 dager. Dersom man er syk i mer enn tre dager kan arbeidsgiver kreve sykmelding. Sykmeldingen får man av fastlegen eller en annen lege med lisens, og det er NAV som avgjør om sykmeldingen gir rett til sykepengen.

Det finnes flere ulike former for sykmelding som egner seg for ulike forhold. For eksempel gradert sykmelding, avventende sykmelding, sykmelding for enkeltstående behandlingsdager og omsorgsdager. Om man ser bort fra ordinær sykmelding, er den vanligste sykmeldingsformen gradert sykmelding. De andre formene for sykmelding som nevnes blir brukt i mye mindre grad. Gradert sykmelding brukes dersom man kan være delvis i arbeid, og kun trenger å bli delvis sykmeldt. Et vilkår for å ha rett på gradert sykmelding er at evnen til å utføre arbeid er redusert med minst 20 prosent. Avventende sykmelding er en beskjed til arbeidsgiver om at man kan unngå å bli sykmeldt dersom det legges til rette for den det gjelder på arbeidsplassen. Sykmelding for enkeltstående arbeidsdager er en form for sykmelding som gjelder når man ikke kan komme på jobb samme dag på grunn av en medisinsk behandling. En slik sykmelding blir bare godkjent for hele dager, som vil si 100 prosent sykmelding på selve behandlingsdagen. Dersom behandlingen går over flere dager skal det skrives gradert sykmelding. Omsorgsdager kan man bruke dersom man må være borte fra arbeidet fordi barnet, eller den som vanligvis passer barnet, er syk. Man har automatisk rett på 10 omsorgsdager dersom man har ett eller to barn under 12 år, og 15 omsorgsdager om man har mer enn to barn under 12 år. Arbeidsgiver betaler de 10 første dagene, etter det har man rett på omsorgspenger fra NAV.

I utgangspunktet gis ordinær sykmelding fra dagen man oppsøker lege. Legen bygger en utstedelse av sykmeldingsattesten gjennom personlig undersøkelse av pasienten og vurderer om det er tungtveiende medisinske grunner til at man må være borte fra arbeidet. Innen fire uker skal arbeidsgiver og den sykmeldte lage en oppfølgingsplan som beskriver hvordan man skal komme så raskt som mulig tilbake i arbeid. I tillegg skal man så tidlig som mulig forsøke seg i aktivitet som har med arbeid å gjøre. Aktivitetsplikten krever at man fortsetter å være i

⁹ Arbeidsgiverperioden er de 16 første kalenderdagene av sykefraværet. Dersom man har en femdagers uke, skal arbeidsgiver betale sykepengen de 12 første dagene.

aktivitet som har med arbeid å gjøre, eller at man delvis er i arbeid, samtidig som man er sykmeldt. Ved åtte ukers sykefravær gjør NAV en vurdering av om man oppfyller denne plikten.

Man kan maksimalt få sykepenger i 52 uker. Dersom man har brukt opp retten på 52 uker, må man som hovedregel være arbeidsfør i 26 uker for å få rett til sykepenger på nytt. Dersom man har vært sykmeldt i 52 uker og fortsatt ikke kan arbeide på grunn av sykdom eller skade, kan man ha rett til andre ytelser som *arbeidsavklaringspenger* eller *uføretrygd*.

Det kan gis arbeidsavklaringspenger så lenge medlemmet får aktiv behandling, deltar på arbeidsrettede tiltak eller anses å ha en viss mulighet for å komme i arbeid. Det kan også gis arbeidsavklaringspenger i inntil fire måneder når medlemmet som følge av sykdom skal vurderes for uføretrygd, eller i inntil seks måneder til medlemmer som ikke har opparbeidet seg ny rett til sykepenger. Arbeidsavklaringspenger skal omfatte de samme gruppene som de tidligere ytelsene *rehabiliteringspenger*, *attføringspenger* og *tidsbegrenset uførestønad*. Kompensasjonen man mottar ved arbeidsavklaringspenger er 66 prosent av gjennomsnitt av de siste tre årene med inntekt.

Over halvparten av de som kommer inn i arbeidsavklaringsordningen kommer fra sykepenger (Kann og Kristoffersen, 2014). Hvordan sykefraværet utvikler seg har derfor stor betydning for hvor mange som får innvilget arbeidsavklaringspenger. Man kan som hovedregel ikke få arbeidsavklaringspenger i mer enn 3 år, men stønadsperioden vil variere fra person til person ut ifra hvor lenge man må være i arbeidsrettet aktivitet eller gjennomføre medisinsk behandling før man kan være i jobb. I løpet av denne perioden skal medlemmet «avklares for arbeid», og dersom personen ikke lenger kan fungere i arbeid, vil det være aktuelt å søke om en varig uføreordning. Fafo-forskerne Strand og Nielsen (2015) fant at omtrent halvparten av alle som forlater arbeidsavklaringspenger i et gitt år kom tilbake i arbeid, og den andre halvparten går over i uføretrygd.

2.3 Uføretrygd

«Formålet med uføretrygd er å sikre inntekt for personer som har fått sin inntektsevne varig nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte.»

§ 12-1 i Folketrygdloven

Uføretrygd skal gis til de som har varig nedsatt inntektsevne på grunn av sykdom eller skade, og som oppfyller vilkårene i kapittel 12 i folketrygdloven. Først og fremst må det foreligge varig sykdom, skade eller lyte. Skade betyr her ulike former for personskade, lyte er medfødte tilstander og sykdom omfatter både fysiske og psykiske tilstander. Kategoriene er likestilte, og begrepet sykdom brukes derfor som en samlebetegnelse på de tre kategoriene.

For at det medisinske vilkåret skal være oppfylt må den varige sykdommen forårsake varig funksjonsnedsettelse og varig nedsatt inntektsevne. Med varig menes ikke livsvarig, men langvarig. Ettersom det kan være krevende å ha en sikker oppfatning om fremtidig utvikling, blir vurderingen ofte preget av skjønn. Det retningsgivende varighetskravet er syv år eller mer. Varig sykdom betyr ikke nødvendigvis varig funksjonsnedsettelse, og heller ikke nedsatt inntektsevne. Vedkommende kan ha varig sykdom som medfører varig funksjonsnedsettelse og allikevel klare seg fint i arbeid. Kravet til årsakssammenheng er derfor at vedkommende har varig sykdom, skade eller lyte som har medført en varig funksjonsnedsettelse av en slik art og grad at den utgjør hovedårsaken til nedsettelse av inntektsevne med minst halvparten. Dersom man for eksempel har mulighet til å jobbe 40 prosent, kan man ha rett til 60 prosent uføretrygd.

En lege må dokumentere at man har gjennomført all hensiktsmessig behandling som kan bedre arbeidsevnen slik at mulighetene til arbeid er avklart. Dette innebærer arbeidsrettede tiltak enten på den nåværende arbeidsplassen eller i en tiltaksbedrift. Om man går over til uføretrygd fra arbeidsavklaringspenger holder det at inntektsevnen er nedsatt med 40 prosent. Og dersom uførheten skyldes yrkessykdom eller yrkesskade er det tilstrekkelig at inntektsevnen er nedsatt med 30 prosent.

Det medisinske kravet er ikke alene avgjørende for om vedkommende får innvilget støtten. Vilkåret for rett til uføretrygd er at vedkommende har vært medlem av folketrygden i de siste tre årene frem til uføretidspunktet og at de fremdeles er medlem. Når det gjelder alder er det et vilkår at personen er mellom 18 og 67 år. Dersom man er under 26 og blir alvorlig syk kan man

få innvilget rettigheter som ung ufør. Hensiktsmessig behandling og arbeidsrettede tiltak skal være gjennomført, eller forsøkt gjennomført, for å bedre inntektsevnen uten at inntektsevnen er bedret, med mindre åpenbare grunner tilsier at slike tiltak ikke er hensiktsmessige. For å avgjøre om et behandlingstiltak eller arbeidsrettet tiltak er nødvendig legges det vekt på alder, evner, utdanning, yrkesbakgrunn og arbeidsmuligheter. Man skal også undersøke om vedkommende kan få arbeid dersom personen pendler eller flytter.

Den 1.januar 2015 ble den tidligere ordningen uførepensjon erstattet av uføretrygd i folketrygden. Motivasjonen bak dette var å gjøre det enklere for personer med en uføreytelse å delta helt eller delvis i arbeidslivet med den arbeidsevnen man har. Endringene omfattet blant annet å fjerne «ventetiden» på ett år før man kunne ta seg lønnet arbeid, og at uføretrygd ble skattlagt som lønn, til forskjell fra tidligere da det ble skattlagt som pensjon. Videre omfattet endringen at uføre ikke lenger ville få revurdert sin uføregrad hvis de jobber mer enn det uføregraden deres tilsier. Ved arbeid utover det uføregraden tilsier vil uføregraden bli avkortet, men det er et fribeløp på 0,4G. Omleggingen medførte også endringer i beregningen. (Bråthen og Nielsen, 2016).

Beregningen av den tidligere uførepensjonen bygget på en grunnpensjon, tilleggspensjon og/eller særtillegg, og tilsvarte om lag den alderspensjonen individet ville fått dersom de sto i arbeid til 67 år. Til grunn for den nye uføreytelsen ligger prinsippet om at den i større grad burde erstatte den inntekten som falt bort på grunn av uførheten, i stedet for at den – som en alderspensjon – gjenspeiler den inntekten man har hatt i løpet av hele yrkeskarrieren (Proposisjon 130 L, 2011).

Når NAV nå beregner uføretrygden, ser de på inntekten de siste årene før man ble syk eller skadet. Uføretrygden er 66 prosent av gjennomsnittsinntekt de tre beste av de fem siste årene før man ble syk og blir skattlagt som lønnsinntekt. Videre justeres uføretrygden årlig basert på folketrygdens grunnbeløp. Ved å bruke gjennomsnitt, vil det ikke gi for store utslag dersom personen har hatt inntekter av mer tilfeldig art i noen kortere perioder. En person som har hatt gradvis reduksjon av inntekten over flere år grunnet sykdomsutvikling, vil ivaretas av bestemmelsen fordi gjennomsnittet av de tre eldste årene i femårsperioden da vil brukes.

Dersom man har hatt lav eller ingen inntekt, har man rett på minsteytelse. Størrelsen på minsteytelsen avhenger av sivilstand¹⁰. Unge uføre har en høyere minstesats enn andre¹¹. Kun årlig inntekt opptil seks ganger folketrygdens grunnbeløp tas med i beregningen av uføretrygden. Tidligere års inntekt blir justert opp til dagens verdi. Som tidligere nevnt er det mulig å jobbe ved siden av uføretrygd. Uføretrygd og inntekt er høyere enn uføretrygd alene, slik at det skal lønne seg å jobbe dersom man evner det. Men det er en grense for hvor mye man kan tjene før uføretrygden justeres ned. Hvor mye den justeres ned er individuelt, men man kan tjene inntil 0,4 G i året uten at det får noen konsekvenser for utbetaling av uføretrygd. Utbetaling av uføretrygd varer frem til man fyller 67 år og går over til alderspensjon.

2.4 Egenskaper og utfordringer ved trygdeordningen

Trygdesystemet virker som en forsikring hvor medlemmene er beskyttet mot risikoen for å bli syk, eller stå uten arbeid og inntekt. I forsikringsøkonomi skiller man gjerne mellom privat- og sosial forsikring¹².

Et privat forsikringsmarked består av et forsikringsselskap, som tilbyr forsikring, og forsikringstakerne, som ønsker å forsikre seg mot risiko¹³. I forsikringsmarkedet kan det oppstå problemer som *ugunstig utvalg* og *moralsk hasard* relatert til asymmetrisk informasjon¹⁴.

Ugunstig utvalg i forsikringsmarkedet er et problem som kan oppstå når forsikringsselskapet har satt forsikringspremien¹⁵ til et gjennomsnittlig nivå for et utvalg, men ender med å få kunder som representerer et dårligere utvalg. Forsikringsselskapet vil da få behov for å prise opp. Forsikringstakerne som anser sin risiko for lavere enn det gjennomsnittlige nivået vil ikke ønske å betale for forsikringen og forlater forsikringsselskapets kundegruppe. Forsikringsselskapet sitter da igjen med en økende andel forsikringstakere med høy risiko; et ugunstig utvalg. De vil da få behov for ytterligere økte priser. Dette kan i verste fall medføre en såkalt prisspiral.

¹⁰ Enslige mottar 2,48 G og de som har ektefelle eller samboer mottar 2,28 G.

¹¹ Enslige mottar 2,91 G og de som har ektefelle eller samboer mottar 2,66 G.

¹² Vi bruker begrepet *trygd* i Norge, og ikke *sosialforsikring*, som er et vanligere begrep i andre land.

¹³ Sannsynlighet for tap eller skade.

¹⁴ Når aktørene har kjennskap til forskjellig informasjon eller ufullstendig informasjon.

¹⁵ Prisen på forsikring gitt risiko.

Moralsk hasard betyr at noen tar mer risiko fordi noen andre bærer på kostnadene. Det betyr at forsikringstakerne endrer sin atferd dersom fordelene er større enn ulempene ved atferdsendringen. Moralsk hasard *ex ante*, også kalt atferdsrisiko, innebærer at forsikringstakeren kan påvirke sannsynligheten for at skade oppstår uten at forsikringsselskapet kan observere det. For arbeidstakere med sykeforsikring omfatter dette for eksempel mangel på forebyggende aktiviteter som mosjon, sunt kosthold og vaksinasjon. Også for arbeidsgiverne vil moralsk hasard *ex ante* kunne gjøre seg gjeldende; jo større del av ordningen som dekkes av staten, jo svakere insentiv har arbeidsgiverne til å forbygge sykefravær på arbeidsplassen. Moralsk hasard *ex post*, eller rapporteringsrisiko, betyr at forsikringstakeren rapporterer sin egen helse som dårligere enn forsikringsselskapet (her: legen/NAV) ville gjort. Det kan i noen tilfeller være vanskelig å fastslå objektivt en skades omfang ut ifra en rapportering fra forsikringstakeren, dermed kan vedkomne vende på historien og overdrive forholdene for egen vinning. Disse problemene kan føre til store kostnader for forsikringsselskapet (NAV).

Sosialforsikring, som stønadsordningene sykepenger og uføretrygd, er ulik en privat forsikringsordning ved at medlemskapet er obligatorisk for alle, innbetaling av risikopremie skjer via skattesystemet og reglene for forholdet er spesifisert i lovverket. Det sosiale elementet i sosialforsikring sikres ved at medlemmene «ytter etter evne» og «får etter behov», og forsikringselementet er sikret ved at man får ytelser på et nivå som sees i forhold til inntekten man har som yrkesaktiv (NAV, 1997). Obligatorisk medlemskap løser problemet med ugunstig utvalg og sørger for at alle medlemmer er dekket av en like god «forsikringsavtale» uavhengig om man ønsker eller trenger å forsikres.

Utformingen av sosialforsikring i Norge påvirkes av en avveining mellom hensynet til omfordeling på den ene siden og hensyn til hvordan trygdesystemet påvirker atferd på den andre siden (NAV, 1997). Trygdeordningene har sine problematiske sider når det kommer til hvordan de påvirker insentiv og atferd; jo mer lønnsomt det er å være trygdet, jo svakere blir insentivene til selvforsørgelse, og sterkere blir insentivene til å feilrapportere behov for støtte, slik det ble nevnt i avsnittet om moralsk hasard. I NOU2019:7 påpeker de at omfattende økonomisk litteratur dokumenterer at mer generøse ordninger innebærer sterke negative virkninger på insentiver og sysselsetting. Så når inntektstapet blir kompensert ved ytelser fra det offentlige, vil personen som rammes ha svake insentiv til å forhindre inntektstapet. Disse virkningene skyldes ikke nødvendigvis misbruk av ordningen, men reflekterer hvordan insentiver påvirker motivasjon, prioriteringer og anstrengelser for å komme i arbeid.

Flere har pekt på en spesielt generøs sykelønnsordning som den viktigste forklaringen bak det høye sykefraværet i Norge (Grasdal, 2016). I andre land med sosialforsikring belastes arbeidstakere med en egenandel gjennom karensdager eller begrenset lønnskompensasjon, mens i Norge får de fleste arbeidstakere 100 prosent lønnskompensasjon fra første fraværsdag og i inntil ett år. Særlig siden arbeidstaker ikke bærer noe av kostnaden ved å være borte, mener noen det kan være grunn til å tro at moralsk hasard bidrar til økt sykefravær. Dersom man skulle innført en egenandel for arbeidstakere som sykmelder seg ville det muligens motvirket feilrapportering, men det ville også ført til at de som er opplagte forsikringstilfeller ikke får full kompensasjon.

Ordninger for uføre kritiseres for å ha tydelige disinsentiv-effekter som skyver uføre ut av arbeidsmarkedet (Kostøl og Mogstad, 2014). Kostøl og Mogstad sine studier, på uførepensjonsordningen man hadde før 2015, viste at flere uførepensjonerte er villige til å jobbe mer når økonomiske insentiver forsterkes. Ved å studere uførepensjonerte som skulle slippe en kraftig avkortning i økonomisk støtte dersom arbeidsinntekt oversteg grunnbeløpet, kunne man se i hvor stor grad uførepensjonerte ble påvirket av økonomisk insentiv. I analysen fant de at ordningen økte arbeidsdeltakelsen blant uførepensjonerte. Blant de som ble omfattet av ordningen var andelen som arbeidet 12 prosent, og blant de som ikke ble omfattet var andelen som arbeidet 3,5 prosent. Analysen konkluderer med at økonomisk tilrettelegging styrker insentivene til å arbeide blant uføre som fortsatt har noe arbeidsevne. Dette var, som nevnt i delkapittelet om uføretrygd, målet med omleggingen til en ny uføretrygd i 2015

3 Levekår

Som nevnt er balansen mellom å sikre økonomisk omfordeling og å ta hensyn til insentivvirkninger på atferd et fundamentalt dilemma i utformingen av trygdeordningene. Levekårene blant trygdede kan virke forklarende for om ordningen er for generøs eller streng. Ulike indikatorer for livskvalitet og levekår gir et bilde av hvilke grupper som kommer hensiktsmessig ut og skaper liten grunn til bekymring, og hvilke grupper som kommer for godt eller for dårlig ut – hvor det kan være nødvendig å sette inn politiske tiltak.

De ulike indikatorene for levekår og livskvalitet gir informasjon om hvordan befolkningen har det. For eksempel er forventet levealder en viktig faktor i levekårsstatistikken og et viktig aspekt ved bærekraftig samfunnsutvikling. I Norge har den økt betraktelig de siste årene¹⁶ og det sier indirekte noe om kvaliteten i helsetjenesten, medisinsk utvikling og endringer i befolkningens levevaner og livskvalitet. Utdanning er en annen indikator på levekår og et viktig element i samfunnets verdiskapning fordi det utgjør en vesentlig del av humankapitalen. Andelen med høyere utdanning har økt med over 20 prosent de siste 40 årene¹⁷, en slik positiv utvikling har mye å si for både samfunn og enkeltindivider. Indikatorer på levekår som inntekt og sysselsetting har stor forklaringskraft når det kommer til befolkningens utvikling, både sosialt og økonomisk. De fleste levekårsindikatorer har i større eller mindre grad en sammenheng og blir påvirket av hverandre. Derfor gir en sammensetning av de ulike indikatorene grunnlaget for en god sammenligning av levekårene til ulike grupper og utviklingen over lengre perioder.

Inntekt- og utdanningsnivå er variabler jeg har tilgang til å undersøke nærmere ved hjelp av datasettet FD-Trygd. Disse to trekkes derfor frem som de viktigste indikatorene på levekår videre i oppgaven. I de neste avsnittene presenteres de som mål på levekår, og i kapittel 5 presenteres utviklingen mer detaljert for både inntekten og utdanningsnivået i befolkningen. I kapittel 6 er de sentrale faktorer i den deskriptive analysen av utviklingen i levekårene til trygdede og ikke-trygdede.

¹⁶ «Forventet levealder ved fødselen». SSB. 2014

¹⁷ «Befolkningens utdanningsnivå». SSB. 2014

3.1 Inntekt

Levekår kan best måles med indikatorer som dekker flere forhold. Økonomiske forhold inneholder mange dimensjoner, og inntekt er kun én av dem. I SSBs artikkel om levekårs- og livskvalitetsmålene (Vrålstad, 2017) måles inntekt i flere indikatorer, ettersom det samme inntektsnivået for enkelte strekker til, samtidig som det ikke gjør det for alle. Å ha tilstrekkelig inntekt i et land som Norge handler ikke bare om å ha nok penger til å dekke grunnleggende behov, men også å ha nok til å delta i samfunnet på lik linje med resten av befolkningen. Noen av målene som derfor brukes er for eksempel om man har råd til en ukes ferie i løpet av året, og om man kan klare en uforutsett utgift på 10 000 kr.

Medianinntekt og gjennomsnittlig inntekt er imidlertid målene som oftest brukes for å si noe om det generelle inntektsnivået. Medianinntekten er det beløpet som deler en gruppe i to like store halvdelar når man har sortert inntekten stigende. Man velger gjerne medianen heller enn gjennomsnittet, fordi medianen i mindre grad blir påvirket av observasjoner med svært høye eller lave inntekter. Inntektsbegrepet *inntekt etter skatt* benyttes ofte i offisielle rapporter, og omfatter summen av alle lønnsinntekter, kapitalinntekter, samt ulike overføringer og trekker fra utlignet skatt og negative overføringer¹⁸.

Personer med inntekt som ligger på et gitt nivå lavere¹⁹ enn medianinntekten defineres som å tilhøre lavinnteksgruppen. Dersom det generelle inntektsnivået øker, må også inntektene til personene nederst i fordelingen øke tilsvarende for at lavinnteksgruppen ikke skal bli større (Omholt et al., 2016). I SSBs rapport om «Økonomi og levekår for ulike lavinnteksgrupper 2016» påvises det flere forhold som påvirker risikoen for å få vedvarende lavinntekt. Det kommer kanskje ikke som en overraskelse at det å stå utenfor arbeidslivet, eller det å kun ha utdanning på grunnskolenivå er faktorer som har nær sammenheng med risikoen for lavinntekt.

Mottakere av trygdeytelser er overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt. Blant uføretrygdede har andelen med lavinntekt økt de siste årene. Kirkeberg og Revold (2016) skriver i kapittelet om indikatorene for uføretrygdede at i perioden mellom 2011 og 2014, før uførereformen, økte lavinntektsandelen for disse fra 13 prosent til 18 prosent. Sammenlignet

¹⁸ «Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger». SSB. 2018

¹⁹ EU: 60 prosent av medianinntekt, OECD: 50 prosent av medianinntekt

med utviklingen for resten av befolkningen, fra 9 til like under 11 prosent, viser tallene at uføretrygdete er en gruppe som har større risiko for å havne i bunnen av inntektsfordelingen.

Tallene for antall og andel med lavinntekt for befolkningen og uføretrygdete er presentert i tabell 1.

Tabell 1: Antall og prosentvis andel uføretrygdete med lavinntekt. (Omholt / SSB, 2016)

	2011	2012	2013	2014
Hele befolkningen	4,812,393	4,886,107	4,948,395	5,001,062
Antall med lavinntekt	464,000	491,700	520,600	539,900
Andel med lavinntekt (%)	9,6	10,1	10,5	10,8
Uføretrygdete	264,408	266,862	265,229	268,982
Antall med lavinntekt	34,500	39,500	44,900	48,600
Andel med lavinntekt (%)	13,0	14,8	16,9	18,1

3.2 Utdanning

Utdanning utgjør en vesentlig del av samfunnets humankapital og er derfor en svært viktig faktor i den samlede verdiskapningen i landet. Utdanningsnivået er en av de mest avgjørende indikatorene for bærekraftig utvikling. Alle barns rett til gratis grunntdanning, fellesskolen og Statens lånekasse for utdanning er viktig politiske virkemidler og kan regnes som en del av grunnlaget for samfunnsutvikling, og en av grunnene til at Norge av mange regnes som et av verdens beste land å bo i (Thommasen, 2013).

Vrålstad (2017) skriver at deltakelse i utdanning har betydning for livskvaliteten på flere måter, i sin oversikt over målene for livskvalitet og levekår. Utdanning gir muligheter for å senere forsørge seg selv og fremtidig familie. Det er også en viktig arena for sosial kontakt, og kan være kilde til positive opplevelser av å for eksempel få anerkjennelse eller utvikle seg.

Det å ha videregående- eller høyere utdanning, reduserer risikoen for å havne utenfor arbeidslivet og fungerer dermed som en slags «forsikring» mot å bli trygdet. I OECDs oversikt over utdanningsindikatorer kommer det frem at 90 prosent av de med høyere utdanning i Norge er sysselsatt (OECD, 2018). En kortrapport utarbeidet av Statens arbeidsmiljøinstitutt (Foss og Skyberg, 2013) finner at de med kort utdanning, særlig menn, er mer utsatt for å bli

langtidssykemeldt. Dette kan skyldes at menn med lav utdanning i større grad er i manuelt arbeid hvor man er utsatt for større arbeids- og helsebelastninger. Mastekaasa (2015) finner også at fravær med sykmelding synker kraftig med utdanningsnivået for begge kjønn, og sterkere for menn enn for kvinner. Det egenmeldte fraværet er imidlertid likt på alle utdanningsnivåer. Sykefraværsforskjellene etter utdanning gir grunn til å forvente større forskjeller mellom ulike yrker. Forskjellene kan man for eksempel se i yrkeskategorier som renholder og hjelpearbeider, hvor langtidsfravær er 3,5 ganger mer vanlig enn i yrkeskategorien for ledere.

Et annet argument for at utdanning fungerer som en forsikring mot å bli trygdet, er tallene som viser hvor stor andel uføretrygdete utgjør av ulike utdanningsnivåer. SSB rapporterer i 2016 at 19,4 prosent av de med grunnskole som høyeste utdanningsnivå er uføretrygdet, mot 10,2 prosent av de med videregående og 3,9 prosent av de med høyere utdanning. For kvinner med grunnskole som høyeste utdanning, mottar nærmere 1 av 4 uføretrygd (Normann, 2018). Overrepresentasjonen av personer med grunnskoleutdanning blant uføretrygdete kan naturligvis skyldes at personer med svekket helse har vanskeligheter med å gjennomføre utdanning, men det er også et tegn på at utdanning reduserer risikoen for å bli trygdet og derved svekket tilknytning til arbeidslivet.

4 Hva påvirker de trygdedes levekår?

Hva som påvirker levekårene for trygdede er et svært komplekst spørsmål ettersom både påvirkningsfaktorer og hva som beskriver de trygdede som gruppe er sammensatt av flere, mer eller mindre forklarende, ordninger og mekanismer. Det er likevel nyttig å se nærmere på hvilke levekår som preger ulike grupper av befolkningen for å kartlegge «hvor skoen trykker» og hvem som er mest utsatt i ulike sider av livet. Å kartlegge de generelle levekårene for gruppen og de bakenforliggende årsakene danner et kunnskapsgrunnlag som kan brukes for å sette inn riktige tiltak for å forbedre situasjonen for enkeltpersoner, gruppen og samfunnet som helhet.

I de neste avsnittene presenteres noen momenter som kan beskrive påvirkningsfaktorer når det kommer til trygdemottakere som gruppe og deres levekår. For de ulike faktorene er målet å beskrive hvordan de påvirker mottakere av trygd som gruppe og hvordan, og i hvilken grad, de påvirker levekårene. Enkelte faktorer er naturligvis mer direkte i måten de påvirker gruppen av trygdede, for eksempel trygdeordningenes utforming, vilkår og satser. Andre faktorer har en mer sammensatt sammenheng med gruppen av trygdemottakere og deres levekår.

Trygdeordningenes utforming, vilkår og satser

Når det gjelder trygdemottakere er det naturligvis slik at ordningens utforming preger levekårene deres. For eksempel hvilke beregningsregler som gjelder for ordningen eller hvor stor minsteytelsen er, vil kunne ha direkte utslag på hvor stor inntekt den trygdede har. Dersom man tar for seg de trygdede som er sentrale i denne oppgaven, *sykmeldte* og *uføre*, ser man at beregningsreglene i stor grad skiller seg fra hverandre. For sykmeldte tilsvarende ytelsen full lønn beregnet som gjennomsnitt av de siste tre månedene, sammenlignet med uføre som mottar 66 prosent av gjennomsnittsinntekten for de tre beste av de fem siste årene.

Et eksempel som kan belyse hvordan en endring i trygdeordnings utforming potensielt kan prege mottakernes levekår er uførereformen. I januar i 2015 kom det nye regler for beregningen av uføretrygd og et mer fleksibelt regelverk for å kombinere arbeid og uføretrygd, i tillegg til nye regler for hvordan trygden avkortes når man har andre inntekter ved siden av.

I den tidligere ordningen måtte man vente et år før man fikk prøve seg i arbeidslivet og man ble automatisk revurdert dersom arbeidsinntekten oversteg inntektsgrensen. I det nye systemet ble begge disse ordningene fjernet for å gjøre det mer lønnsomt å kombinere arbeid og trygd enn å

bare motta trygd. Samtidig ble brutto uføretrygd justert opp for å korrigere for nye skatteregler som innebærer at uføretrygd skattlegges likt som lønn. Tidligere ble uføretrygdede skattlagt etter skattebegrensningsregelen. Motivasjonen bak endringen var å gjøre systemet mer oversiktlig.

En undersøkelse gjennomført av Fafø-forskerne Bråthen og Nielsen (2016) seks måneder etter reformen viste imidlertid få tegn til endring. Så langt det lot seg måle sto arbeidsdeltakelsen på stedet hvil i det første halvåret. Ifølge forfatterne betyr ikke dette nødvendigvis at reformen var mislykket, men at flere tiltak muligens må til før man ser en effekt. Et problem de belyser, er at reformen i størst grad er rettet mot de uføretrygdedes egne initiativ, og ikke arbeidsgiverne. En annen utfordring de påpeker er at uføretrygdede i utgangpunktet er en gruppe med store helseproblemer. Ettersom det i flere tilfeller står om evne, og ikke vilje, kan de ikke nødvendigvis «lokkes» ut i arbeidslivet med penger. Det kunne vært mer effektivt å rette slike tiltak mot de som befinner seg i grenseland mellom arbeidsmarkedet og uføretrygd, for å forhindre eventuell fremtidig uførhet. Det er, i følge Bråthen og Nielsen, flere med «nedsatt arbeidsevne» som mottar arbeidsavklaringspenger og potensielt kan komme tilbake i arbeid, enn det er uføre som ønsker å arbeide. I et slikt tilfelle ville muligens en endring i trygdeordningens utforming hatt en større effekt på de trygdedes levekår.

En annen utfordring ved denne reformen var at den kom på et vanskelig tidspunkt i arbeidsmarkedet. Arbeidsledigheten hadde de to siste årene vært stigende, og det ble derfor vanskeligere for alle jobbsøkere å lykkes i jakten. Denne ledighetsveksten kan ha påvirket uføre ettersom lavkonjunktur kan ramme de som står i randsonen av arbeidsmarkedet hardere enn andre. Hvordan arbeidsmarkedet og konjunkturer påvirker trygdede og deres levekår er tema i neste delkapittel.

Konjunkturer og arbeidsmarked

Utviklingen på arbeidsmarkedet har i stor grad påvirkning på tilstrømningen til trygdeordningene ettersom ordningenes funksjon blant annet er å sikre inntekt ved utfordringer i arbeidslivet og arbeidsløshet. Konjunkturer og utviklingen på arbeidsmarkedet påvirker sysselsatte som gruppe, og dette fører naturligvis til endringer for de trygdede som gruppe. I NOU 2002:27, om sykefravær og uførepensjonering, trekkes forholdene på arbeidsmarkedet frem som en mulig forklaring på den sterke veksten i sykefravær og uføretilgang i årene i

forkant av utredningen. *Sammensetningshypotesen* og *disiplineringshypotesen* forklarer to ulike mekanismer som følger svingninger i konjunkturer og arbeidsmarkedet.

Sammensetningshypotesen foreslår at det eksisterer en helsemessig seleksjon i arbeidsstyrken som varierer med konjunktorene (Nossen, 2008). Hypotesen går ut på at personer med marginal tilknytning til arbeidsmarkedet som gruppe, med dårlig helse og funksjonsevne eller større trygdetilbøyelighet, utgjør en større andel av sysselsatte i en høykonjunktur enn i en lavkonjunktur. Når ledigheten er høy vil de med marginal tilknytning til arbeidsmarkedet ha særlig store vansker med å skaffe seg jobb og kun de «friskeste» vil være igjen på arbeidsmarkedet, og når ledigheten blir lavere vil bedriftene ha vanskeligere for å skaffe seg arbeidskraft, og ansetter flere med nedsatt helse. Den «marginale» arbeidskraften går inn og ut av arbeidsstyrken i takt med konjunktorene, og den samme takten vil man muligens kunne finne igjen i gruppen med trygdede. Inkludering av den marginale arbeidskraften betyr at det er flere i arbeidsmarkedet som har nedsatt helse og en må derfor regne med høyere registrert sykefravær blant arbeidstakere.

Disiplineringshypotesen dreier seg særlig om sykefraværet og innebærer at høy arbeidsledighet disiplinere den enkelte arbeidstaker slik at tilbøyeligheten til å bli sykmeldt og varigheten av et eventuelt sykefravær reduseres (Nossen, 2008). Man forventer sterkest sammenheng mellom sykefravær og konjunktorene blant de med størst sannsynlighet for å bli sagt opp fra høykonjunktur til lavkonjunktur. Det kan for eksempel være midlertidig ansatte, arbeidstakere med lav ansiennitet og ansatte i spesielt konjunkturutsatte bransjer. I NOU 2002:27 påpeker de, i kapittelet om forholdene på arbeidsmarkedet, at man kan observere redusert disiplinering i Norge som følge av den økte sysselsettingen etter 1994. Økningen i sykefraværet mot slutten av 1990-tallet antas i følge utvalget at har en sammenheng med denne økningen, men det er vanskelig å vite hva som er drivkreftene bak sammenhengen.

Et annet utviklingstrekk man har sett i arbeidsmarkedet i senere tid er at det stilles høyere krav til kompetanse og utdanning (Strand og Nielsen, 2015). Færre jobber er tilgjengelige for ufaglærte, i tillegg er det økt konkurranse om de stillingene som finnes som følge av arbeidsinnvandring. Dermed faller lavt utdannede i større grad ut av arbeidsmarkedet og mister evnen til selvforsørgelse gjennom eget inntektsgivende arbeid. NOU2019:7 påpeker også at kompetanse nå er viktigere for å klare seg godt i arbeidsmarkedet, og viser til at sysselsettingen er lavere for de som ikke har fullført videregående. De som mangler utdanning kan potensielt

bli skjøvet over på trygd på grunn av ledigheten. Som resultat av dette er det mulig man kan observere en reduksjon i trygdedes utdanningsnivå i tider med nedgangskonjunktur og økt arbeidsledighet.

Hvilke forklaringsfaktorer som tillegges mest vekt når det gjelder arbeidsmarkedets påvirkning på trygdede vil variere, og det er rimelig å anta det er en kombinasjon av flere som er årsak til utviklingen man ser. Konjunktorene og arbeidsmarkedet kan være en forklaring på hvordan antall mottakere av trygd varierer, samtidig er det ikke opplagt hvordan det eventuelt påvirker levekårene. Man kan spekulere om hvorvidt den marginale arbeidskraften kan vise tendenser til å ha lavere inntekt og utdanning, dersom man antar at de mest ressurssterke ikke står i «randen av arbeidsmarkedet». Det er allikevel interessant å se om det finnes en slik sammenheng, for eksempel om en økning i antall trygdede kan forklare hvorfor utdanning- eller inntektsnivået i den samlede gruppen med trygdede går ned.

Alderssammensetning

Utviklingen i befolkningens alder betyr mye for velferdsstatens bærekraft. Antallet eldre og yngre har betydning for hvor mange som er i arbeid og hvor mange som trenger offentlige ytelser. I utgangspunktet er lange liv et positivt tegn ettersom det betyr at velstandsnivået er høyt. Det blir derimot en utfordring når forholdet mellom de som arbeider og betaler skatt, og de som mottar ytelser som finansieres av skatt blir skjevt.

I NOU2019:7 presenterer de noen sentrale faktorer bak utviklingen i helserelaterte ytelser. Aldring av befolkningen er en av faktorene som vil bidra til at flere mottar ytelser. Det samme påpeker utvalget bak NOU2002:27. Ettersom det blir flere eldre i yrkesaktiv alder, øker antall trygdede, siden behovet for helserelatert inntektssikring øker når helsen svekkes på grunn av alderdom. Men trygdetilbøyeligheten blant eldre har vist seg å være redusert i senere tid, noe som har ført til nedgang i andelen eldre på helserelaterte ytelser. Siden 1998 har alderssammensetning hatt mindre betydning for veksten i sykefraværet og uføretrygden. Bedre helse, pensjonsreformen og økt utdanningsnivå, særlig blant kvinner, kan være årsakene til den økte sysselsettingen og reduserte trygdetilbøyeligheten blant eldre.

På den andre siden av aldersskalaen har det vært tendenser til bekymring for at flere unge havner på helserelaterte ytelser. I perioden mellom 1995 og 2012 mer enn doblet antall unge mottakere av helserelaterte ytelser seg (Grødem et al., 2014). Veksten har vært stor blant unge mottakere,

særlig i midlertidige helserelevante ytelser. Hvorvidt disse økningene er av en slik størrelse at de bør vekke bekymring, er i følge Grødem og medforfattere et vurderingsspørsmål. I NOU2019:7 ser ekspertgruppen økningen i unge uføre i lys av flere faktorer. For det første, flere barn med alvorlige helseplager når voksenalderen nå enn tidligere. Alvorlige diagnoser som psykisk utviklingshemming, medfødte misdannelser og kromosomavvik utgjorde 57 prosent av diagnosene for de som får innvilget uføretrygd før fylte 20 år. Blant unge mottakere, 18 – 29 år, av arbeidsavklaringspenger hadde 70 prosent en psykisk lidelse i 2018. Ut over dette er det ikke nødvendigvis en forverring av unges helsetilstand som forklarer økningen.

I de perioder hvor eldre og yngre utgjør en større eller mindre del befolkningen som mottar ytelser, vil selvsagt deres levekår bidra til å forandre samlet levekår for de trygdede som gruppe. Eldre vil mest sannsynlig ha et lavere utdanningsnivå ettersom det gjennom tidene har blitt vanligere å ta lengre utdanning. I tillegg er medianinntekt avtakende med alder for aldersgrupper over 40 – 49 år (Pensjonspolitisk arbeidsgruppe, 2019). Så dersom man hadde hatt en økning av eldre på trygdeytelser ville de antageligvis påvirket levekårene negativt. Om man tar utgangspunkt i at unge som blir trygdet befinner seg i den situasjonen på grunn av problemer med å komme inn i arbeidsmarkedet eller helseproblemer, kan man anta de sannsynligvis både har et lavt inntektsnivå og utdanningsnivå. En overvekt av eldre eller yngre vil med andre ord antageligvis påvirke levekårene til de trygdede negativt.

Endringer i folkehelsen

Det er lite som tyder på at den generelle helsetilstanden i befolkningen har blitt forverret de siste 30 – 40 årene, snarere tvert imot (Andresen, 2007). En forbedret folkehelse bør i teorien tilsi færre mottakere av helserelevante trygdeytelser, men i praksis er det ikke fullt så enkelt. Selv om den norske befolknings helse generelt er god, og alle grupper med ulike levekår har fått bedre helse de siste tiårene, er det gruppene «øverst» på hierarkiet som opplever den beste utviklingen.

Gjennom 1900-tallet bedret levekårene seg langsomt for hele Norge, noe som også førte til et stort løft i befolkningens helse. I løpet av hundre år gikk vi fra å være et fattig land til å være en velstående nasjon, og tidligere helseplager ble bekjempet som følge av forbedringer på flere plan i samfunnet (Folkehelseinstituttet, 2014). Samtidig oppstår nye utfordringer som påvirker helsen negativt. For eksempel mye stillesittende arbeid, bilkjøring og mindre krevende husarbeid som fører til at den fysiske aktiviteten går ned. Elektronikk, tv, datamaskin og

smarttelefoner, med internett og sosiale medier tar mye plass i hverdagen og kan gi søvnproblemer og «nye» psykiske sykdommer. I tillegg spiser vi mer sukker og ferdigmat enn før, og tilgangen på rusmidler har økt. Med andre ord har man fremdeles utfordringer når det kommer til folkehelsen til tross for den positive utviklingen i den generelle helsetilstanden i befolkningen.

Selv om helse ser ut til å ha lite å si for den generelle utviklingen i antall mottakere av trygdeytelser, inkludert helserelaterte trygdeytelser, kan det ha forklaringskraft for enkelte deler av de trygdede som gruppe. For eksempel representerer psykiske plager en stadig økende andel av de som blir sykemeldt og uføretrygdet. Særlig blant unge personer har dette blitt en dominerende årsak for innvilgelse av uføretrygd. Som sykmeldingsgrunn øker lettere psykiske lidelser i alle aldre, men mest for kvinner (Furuberg et. al., 2018).

Ettersom levekårsindikatorer i stor grad følger hverandre, kan helsetilstand påvirke inntekt og utdanning, så vel som inntekt og utdanning påvirker helsetilstanden. Redusert helse kan for mange være avgjørende for muligheten til å fullføre utdanning og være en del av arbeidsmarkedet, og man kan tenke seg at på lang sikt, nå som en større andel med alvorlige helseproblemer når voksenalder enn tidligere, vil helse som faktor kunne ha noe å si for at en større del av den uføretrygdede delen av befolkningen har lav utdanning og mindre inntekt. Samtidig vet man at personer med god helse ofte kjennetegnes ved god utdanning og høy inntekt (Kverndokk, 2006). Som tidligere nevnt er forklaringskraften til de ulike levekårsindikatorer sammensatt når det kommer til å si noe sikkert om hvordan individer og grupper påvirkes, noe som også gjelder for helsetilstandens påvirkning på trygdedes levekår.

Kjønn

Det er kjent at kvinner både har høyere sykefravær og flere på uføretrygd enn menn. Sykefraværet har vært høyere blant kvinner siden 1970-tallet. Kjønnforskjellene er store, men ikke unormale sammenlignet med andre land som har høy yrkesdeltakelse blant kvinner (Mastekaasa, 2016). Kvinner har høyere sykefravær enn menn i alle næringer og i nesten alle aldersgrupperinger. Når det gjelder uføretrygd øker andelen og kjønnforskjellen kraftig etter fylte 50 år. I aldersgrupperingene 50-54 år og 60-64 år var forskjellene henholdsvis 6,1 prosent og 9,9 prosent i 2017. Unntaket er for unge mellom 18 og 29 år, hvor det mellom 2007 og 2017 har vært flere uføretrygdede menn enn kvinner.

Inntektsforskjellene mellom kvinner og menn er mindre enn før, men fremdeles har menn 6,2 prosent høyere median månedsinntekt enn kvinner²⁰. Flere faktorer kan bidra til at kvinner har lavere inntekt enn menn. Kvinner reduserer oftere arbeidstiden sin når de har små barn, de arbeider i yrker og sektorer med lavere lønn og har stillinger som ligger lavere på lønnsstigen. Tidligere har deler av inntektsforskjellene mellom kjønnene også blitt forklart av forskjeller i utdanningsnivå. Det kan være at opphav til inntektsforskjeller kan være forskjeller i utdanningsnivå. Utdanning har en positiv effekt på sannsynligheten for å få seg jobb, og påvirker inntekten positivt i seg selv. Men som forklaring for inntektsforskjellene mellom kvinner og menn gjelder dette i mindre grad for dagens kvinner. I dag er det er flest kvinner som fullfører videregående skole og tar høyere utdanning. 6 av 10 studenter er kvinner²¹. Det at kvinner likevel har lavere lønn, kan ha sammenheng med at ulike yrker som krever samme lengde utdanning kan ha ulikt lønnsnivå. For eksempel utdanner kvinner seg gjerne innen helse- og omsorgsfag eller undervisning, og blir ansatt i offentlig sektor. Menn velger i større grad å utdanne seg i mer tekniske yrker som i oftere er en del av privat sektor. I senere tid dominerer kvinner på studier som psykologi, medisin og rettsvitenskap²².

Siden 70-tallet har kvinner stått for det aller meste av tilveksten i høyere utdanning, og flere kvinner enn menn har i dag høyere utdanning²³. Man kan også se at utviklingen i lønnsveksten har vært større for kvinner på 2000-tallet, noe som har bidratt til at lønnsforskjellene blir mindre²⁴. Om dette kan føre til at levekårene til trygdede som gruppe stiger, ettersom kvinner er i flertall, er tvilsomt på kort sikt. Trygdeandelen øker med alder, og økning av andel med høyere utdanning blant de eldste kvinnene vil skje etter hvert som årskullene blir eldre. Men dersom færre kvinner trygdes i fremtiden på grunn av økt utdanning, vil muligens det føre til høyere inntekt for trygdede sammenlignet med befolkningen for øvrig, både fordi andelen menn blant de uføre vil øke, og fordi kvinner med et lavere inntektsnivå utgjør en høyere andel av de som er i arbeid, gitt at inntektsforskjellene mellom kvinner og menn ikke er endret.

²⁰ «Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn minker». SSB, 2018

²¹ «6 av 10 høyere utdanninger fullføres av kvinner». SSB, 2017

²² «Søkertall per studium fordelt på kjønn». Samordna opptak, 2018

²³ «Kjønn og lønn» NOU 2008:6

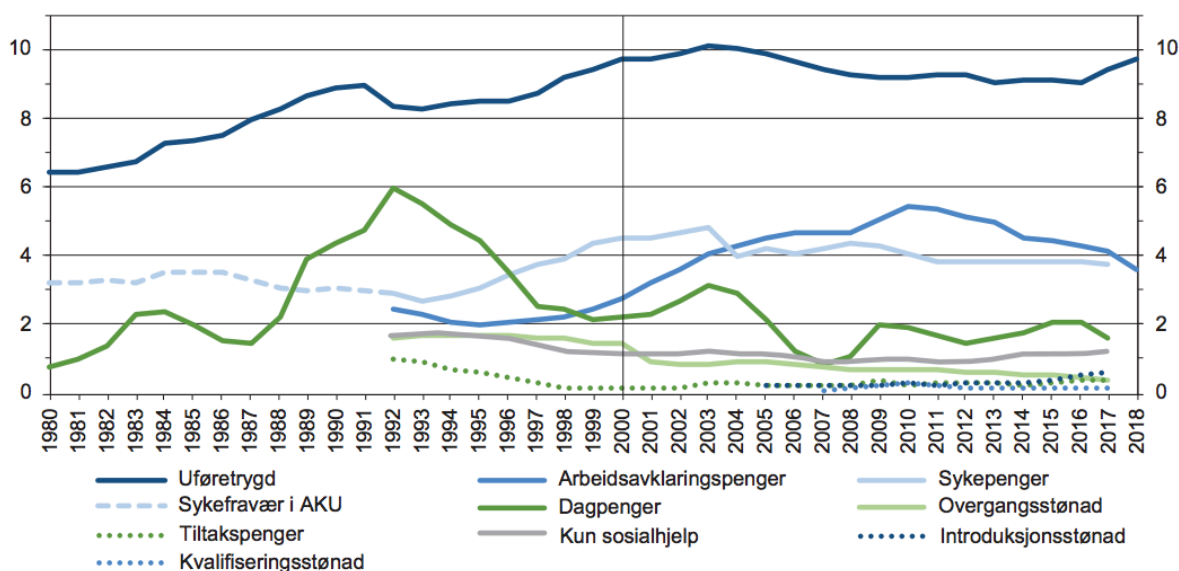
²⁴ «Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn vedvarer». SSB, 2017

5 Noen trekk ved utviklingen i trygd og levekår over tid

I de foregående kapitlene har enkelte utviklingstrekk for både trygdeytelser og levekår blitt introdusert. I dette kapitlet presenteres offisiell statistikk som viser utviklingen i sykefraværet, uførepensjon og -trygd, og veksten i inntektsnivå og utdanningsnivå. Figurene i kapitlet er hentet i NOU 2019:7 og statistikkbanken til SSB. Det var ønskelig å finne statistikk som inneholder årene fra 1992 til 2007, ettersom mitt datasett har opplysninger fra disse årene.

5.1 Sykepenger og uføretrygd

Figur 1 er hentet fra NOU2019:7 og viser den langsiktige utviklingen i mottak av ulike inntektssikringsordninger som andel av befolkningen, mellom 1980 og 2018.

Figur 1: Langsiktig utvikling i mottakere av de ulike inntektssikringsordningene, 1980 til 2018

Man ser av figur 1 at andelen av befolkningen som mottok sykepenger økte fra starten av 90-tallet frem til 2003, og avtok litt i 2004 før det stabiliserte seg på rundt fire prosent. Man kan finne den antatt inverse sammenhengen mellom konjunkturer og sykefravær i utviklingen på 90-tallet frem til 2000-tallet. Samtidig som andelen sykepengemottakere steg gradvis i årene 1993 til 2003, gikk sysselsettingsprosenten fra 64 prosent til 71 prosent²⁵. Sysselsettingsprosenten holder seg deretter stabil frem til 2003, før den faller til 69 prosent i 2004. Det samme mønsteret viser utviklingen i andelen mottakere av sykepenger. Siden 2004 har andelen med sykefravær avtatt litt, men hatt en økning rundt 2008. I 2008 nådde

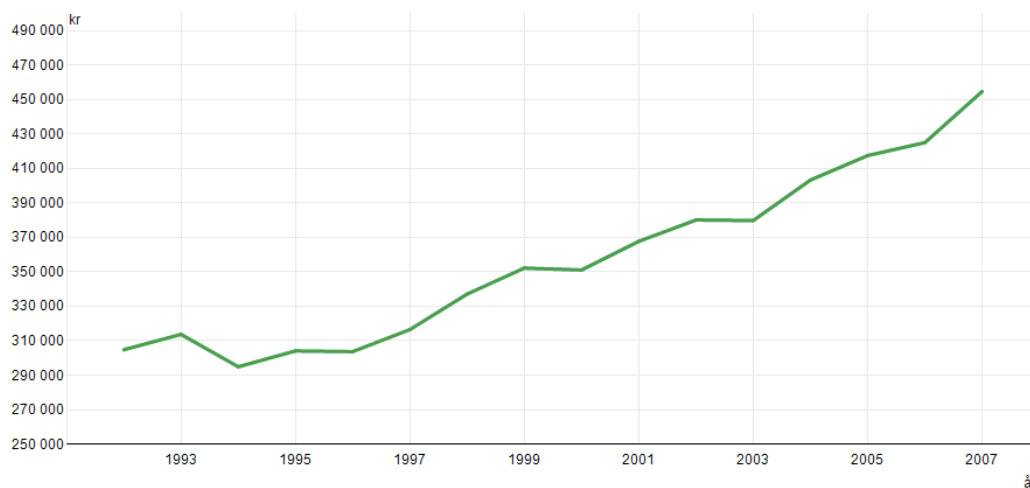
²⁵ «Åtte år med nedgang i sysselsettingsprosenten» SSB, 2017.

sysselsettingsprosenten 72 prosent, og har siden sunket. Sykefraværet kan selvsagt ikke forklares kun med konjunktursvingningene. Innstramming i regelverk, økt bruk av aktiv sykmelding, omstilling i arbeidslivet og bedre tilgang på allmennleger i kombinasjon med innføringen av fastlegeordningen kan også ha medvirket (Nossen og Thune, 2009). De påpeker at økningen fra 1994 til 2003 delvis kan forklares av konjunkturoppgangen, men at endringene nevnt ovenfor er mer sannsynlig at medvirket. Konjunkturedgangen kan ha bidratt til nedgangen i andel sykmeldte fra 2003 til 2004, men mellom 2004 og 2005 er det antakeligvis endringer i fastlegens sykepraksis og nye regler for sykmelding innført i juli 2004 som står for reduksjonen. Det finnes likevel ingen enkeltstående faktor som kan forklare endringene i sykefravær, heller ikke for uføretrygd.

I andelen mottakere av uføretrygd har det vært en betydelig økning fra 80-tallet til starten av 2000-tallet. Økonomiske nedgangstider i første halvdel av 1990-tallet førte til at økningen skjøt fart, ettersom mange falt utenfor arbeidslivet og ble trygdet. Økningen i andel uføre nådde en topp i 2003 på litt over 10 prosent. Andelen uføre målt i prosent av befolkningen har siden 2003 avtatt frem til 2016, før den i det siste har steget igjen, men andelen holder seg jevnt på et nivå mellom 9 og 10 prosent. I NOU 2000:27 trekker de frem alder som en mulig forklaring på utviklingen. Utredningen fra 2000 henviser til beregninger foretatt av Rikstrygdeverket, som viser at for perioden mellom 1993 og 1998 kan omtrent halvparten av veksten i nye uførepensjonister forklares av endringer i befolkningens alderssammensetning, men etter 1998 har demografi hatt mindre betydning. I NOU 2019:7 finner de også at trygdetilbøyeligheten blant eldre har falt, selv om aldring isolert sett har bidratt til større bruk av helserelaterte ytelser.

5.2 Inntektsnivå og utdanningsnivå

Økonomisk vekst har gitt de fleste innbyggere i Norge en økning i realinntekten de siste ti-årene. Det store flertallet har høy levestandard og gode levekår. (Furuberg, 2018). Til tross for økonomisk vekst er den økonomiske velferden til innbyggerne avhengig av hvordan de økte inntektene fordeler seg på individene i samfunnet. Norge er et av landene med minst ulikhet i verden. Siden 2009 har inntektsforskjellene økt noe, ettersom inntektsveksten er sterkest for de med høyest inntekter, mens veksten for de med lavere inntekter er mer beskjeden. Ulike trygde- og stønadsmottakere er blant de som i liten grad tar del i inntektsveksten. (Omholt, 2016).

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2: Medianinntekt etter skatt for husholdninger, 1992 til 2007, SSB

Som man ser av figur 2 finner man en vekst i medianinntekten etter skatt for husholdninger i nesten hele perioden. Statistisk sentralbyrås variabeldefinisjon av *inntekt etter skatt* er yrkesinntekter, kapitalinntekter, skattepliktige og skattefrie overføringer, i løpet av kalenderåret. Utlignet skatt og negative overføringer er trukket fra.

De siste årene har man også observert en gradvis, men beskjeden, reduksjon i forskjellene mellom kvinner og menn, dersom man ser til lønnsstatistikken²⁶. En vesentlig faktor som påvirker forskjellene mellom kvinner og menn, er arbeidstid. Deltidsarbeid er mye vanligere for kvinner enn menn, og lønnsnivået generelt er lavere i deltidsstillinger enn heltidsstillinger.

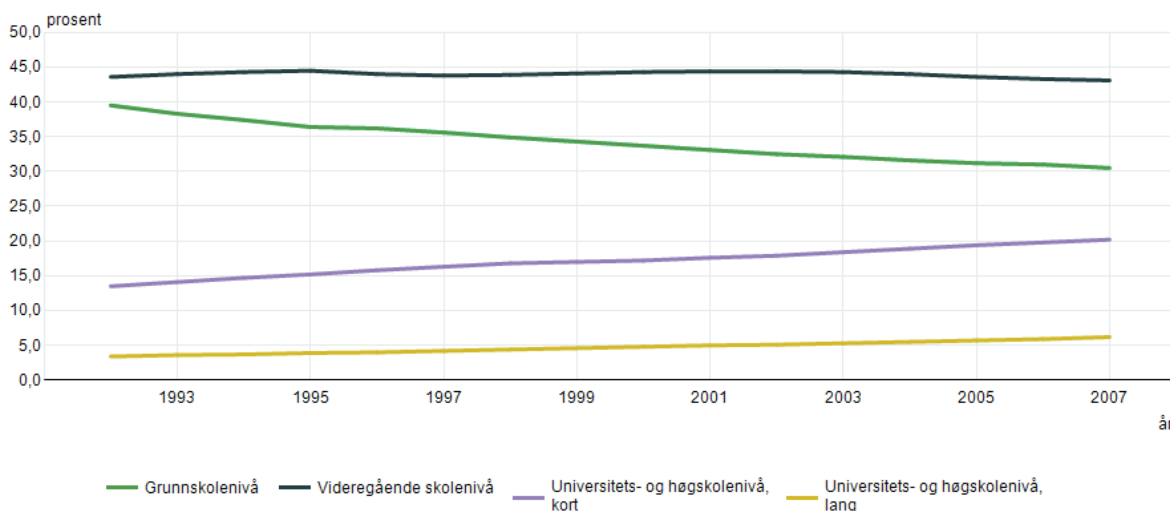
En annen faktor som har mye å si for forskjellene i inntekt er utdanning. Godt betalte yrker krever høyere utdanning på høyskole- eller universitetsnivå. Flere kvinner med høyere utdanning bidrar til en reduksjon av avstanden mellom inntektene til kvinner og menn, selv om lønnsstatistikken generelt viser at det er et lønnsgap mellom kvinner og menn, også innen utdanningsgrupper. Statistikken viser også at det er større forskjeller mellom kvinner og menn innen grupper med høyere utdanninger, enn innen grupper med lavere utdanning²⁷. For både kvinner og menn øker inntekten med alder – inntil omlag 45 år, og «alderseffekten» er langt større for menn enn for kvinner. Dermed øker forskjellene i lønn også med alderen²⁸.

²⁶ «Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn minker». SSB, 2018.

²⁷ «Kjønn og lønn» NOU 2008:6

²⁸ «Det lønner seg å være mann». SSB, 2010.

I figur 3 ser man Statistisk sentralbyrås oversikt over utdanningsnivået i befolkningen mellom 1992 og 2007, for personer over 16 år. Oversikten viser utviklingen for utdanning på grunnskolenivå, videregående skolenivå og universitets- og høyskolenivå av ulike lengder.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3: Utvikling i befolkningens utdanningsnivå, 1992 til 2007, SSB

Utdanningsnivået i befolkningen har økt siden 1990-tallet. Mellom 1992 og 2007 blir det stadig færre i befolkningen som har grunnskole som høyeste nivå av utdanning, på 15 år synker andelen fra 40 til 30 prosent. Samtidig stiger andelen som tar høyere utdanning, både kort og lang, gjennom hele perioden. Andelen med videregående skole utgjør flest i befolkningen og holder seg i løpet av perioden stabilt på rundt 44 prosent.

Høyere utdanning blir stadig viktigere for å få innpass i arbeidslivet, ettersom kompetansekravet i arbeidslivet øker²⁹. Blant de som står utenfor arbeidslivet er personer med lav utdanning overrepresentert. Utdanning gir både flere valgmuligheter og større trygghet på arbeidsmarkedet. Personer med høyere utdanning er også langt sjeldnere uføre enn personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå. For begge kjønn har det vært en jevn økning i andelen med høyere utdanning, men forskjellen mellom kvinner og menn øker stadig til kvinnenes fordel³⁰. Siden 70-tallet har kvinner stått for det aller meste av tilveksten i høyere utdanning, og flere kvinner enn menn har i dag høyere utdanning³¹.

²⁹ «Arbeid og inntektssikring» NOU2019:7

³⁰ «Utdanningsgapet bare øker». SSB. 2019

³¹ «Kjønn og lønn» NOU 2008:6

6 Data

I dette kapittelet presenteres den deskriptive analysen av relevante funn i datasettet FD-trygd, med mål om å kunne beskrive utviklingen i levekårene for trygdede over tid, sammenlignet med ikke-trygdede. Utviklingen i inntektsnivå og utdanningsnivå for mottakere av sykepenger og uførepensjon vil kunne fortelle noe om forskjellene mellom trygdede og ikke-trygdede over tid og på tvers av ordninger og levekår, og forhåpentligvis gi et grunnlag for diskusjon av ordningenes utforming og omfordelingsevne.

6.1 FD-trygd

Datasettet som benyttes i oppgaven er registerdata fra SSB sin database «FD-trygd», som er forløpsdata for individer som er bosatt i Norge. Ved å tildele enkeltindividene individuelle identifikasjonsnummer er det mulig å anvende data fra flere register og over lengre perioder. Utvalget i denne oppgaven er anonymisert og inneholder observasjoner i perioden mellom 1992 og 2008.

Tabell 2: Antall observerte individ, 16 til 67 år

Det fullstendige datasettet inneholder samlet sett observasjoner for mellom 4,7 og 4,8 millioner individer hvert år. Når det gjelder variablene som er sentrale for denne oppgaven er det ikke registrert opplysninger for alle individer. I de tilfeller hvor det mangler for eksempel utdannings- eller inntektsopplysninger vil observasjonen fjernes fra datasettet. Det siste året med inntektsdata er 2007, 2008 omtales derfor sjeldent i videre i analysen. Ettersom oppgaven dreier seg om trygdede blir også individer som er under 18 år og over 67 år fjernet fra utvalget. I tabell 2 presenteres antall observerte individ i datasettet per år, som brukes videre i oppgaven.

År	Antall observerte individ hvert år
1992	2 683 936
1993	2 704 006
1994	2 719 921
1995	2 734 061
1996	2 748 697
1997	2 765 747
1998	2 786 672
1999	2 802 374
2000	2 807 552
2001	2 813 649
2002	2 824 049
2003	2 836 483
2004	2 850 681
2005	2 864 471
2006	2 881 338
2007	2 899 690
2008	2 940 127
Totalt	47 663 454

I utvalget er kjønnsfordelingen 50,68 prosent menn og 49,32 prosent kvinner. 10 prosent av individene er fra land som ikke er i Norden. Individene er født mellom 1925 og 1974. Gjennomsnitt antall barn er 0,74, og gjennomsnittlig antall personer i husholdningen er 2,86.

6.2 Trygdevariablene

I datasettet er det mulig å hente informasjon om blant annet individenes kjønn, alder, inntekt, utdanning, barn og andre begivenheter i individets livsløp. Opplysninger om personenes trygdestatus og trygdeforhold utgjør også en stor del av dataene i basen. For oppgaven videre er variablene som forteller om individenes inntekt, utdanningsnivå og helserelaterte trygdestatus sentrale. I de neste avsnittene presenteres utviklingen for de to stønadsordningene sykepengen og uførepensjon, hvordan utviklingen ser ut for kvinner og menn, og for ulike aldersgrupper. Deretter kommer kapittelet hvor utviklingen i levekårsmålene inntekt og utdanning for trygdede og ikke-trygdede presenteres.

6.2.1 Sykmeldte

I datasettet finnes opplysninger om personer som er sykmeldt utover arbeidsgiverperioden og mottar sykepenge fra folketrygden. Variablene informerer om antall påbegynte sykefravær i løpet av året, og hvor mange dager individet har fått utbetalt sykepenge. Opplysningene om sykepenge og sykefravær dekker som sagt ikke arbeidsgiverperioden, som utgjør en periode på opptil 16 dagene i begynnelsen av et sykefravær, men kun perioden der sykepengene utbetales av NAV. I det samlede utvalget er 88 prosent av individene i alderen 18 til 67 år registrert med ingen påbegynte sykefravær utover arbeidsgiverperioden. Nærmere ti prosent av utvalget er registrert med ett påbegynt sykefravær per år, og to prosent har to eller flere. I offisiell statistikk er det vanlig å rapportere prosentvis sykefravær, som sier hvor stor prosent av «avtalte dagsverk» sykefraværet utgjør for en gitt periode. I denne oppgaven brukes derimot andelen som har vært sykmeldt minst én gang i løpet av et gitt år.

Variabelen som angir hvor mange dager i løpet av året individene har fått utbetalt sykepenge fra NAV går fra 0 til 260 dager. 260 dager tilsvarer ett år, da det regnes uten lørdager og søndager. Igjen er 88 prosent registrert med 0 dager med utbetaling av sykepenge. De individ i utvalget som er registrert med minst ett sykefraværstilfelle har gjennomsnittlig 68,2 dager med utbetalte sykepenge over perioden 1992 til 2007. For menn og kvinner er gjennomsnittet henholdsvis 68,12 og 68,3 dager. I tabellen presenteres en oversikt over utviklingen i andelen av utvalget som er sykmeldt og den gjennomsnittlige lengden på sykefraværet. Tallene kan virke høye sammenlignet med annen statistikk, ettersom antall dager med sykefravær som sagt

er betinget på de som har vært sykmeldte minst én gang. Gjennomsnittet ville vært mye lavere dersom det store flertallet som har null dager sykefravær var inkludert.

Tabell 3: Utvikling i andel sykmeldte (utover arbeidsgiverperioden) og gjennomsnittlig antall dager

År	Andel med sykefravær (prosent)			Gjennomsnittlig lengde (dager)		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
1992	10,80	9,94	11,67	64,05	66,04	62,31
1993	9,73	8,78	10,71	58,95	60,16	57,93
1994	9,78	8,66	10,92	59,16	59,31	59,03
1995	10,38	9,08	11,72	59,85	59,57	60,07
1996	11,18	9,68	12,72	64,18	63,56	64,67
1997	12,03	10,37	13,73	65,16	64,12	65,96
1998	12,05	10,33	13,81	68,25	67,69	68,67
1999	12,48	10,72	14,28	72,10	72,12	72,08
2000	13,93	11,81	16,12	72,65	72,14	73,04
2001	14,27	12,04	16,57	73,96	73,78	74,10
2002	14,31	12,08	16,60	77,62	77,93	77,40
2003	14,04	11,77	16,37	79,24	79,77	78,85
2004	12,50	10,30	14,76	73,53	73,98	73,21
2005	12,62	10,18	15,13	74,40	73,94	74,71
2006	12,83	10,26	15,47	73,90	72,77	74,68
2007*	10,22	8,01	12,49	37,49	36,44	38,18

*I 2007 ser man en nedgang i sykmelding og antall dager med sykefravær siden registreringen av informasjon avsluttes ved årsskiftet mellom 2007 og 2008. Man mister dermed de som er inne i en periode med sykefravær som går over nyttår, og de som har startet et sykefravær, men som fremdeles er i arbeidsgiverperioden.

Andelen med registrert sykefravær i hele utvalget er mellom 9,73 prosent på det laveste i 1993 og 14,31 prosent som høyeste andel i 2002. Utviklingen i andel med minst ett registrert sykefravær viser en stigning fra starten av 90-tallet til tidlig 2000-tall, og synker noe etter toppen i 2002. Både andelen sykmeldte og gjennomsnittlig antall dager har lavest verdi mellom 1993 og 1995, og høyest verdi mellom 2001 og 2003. Kjønnfordelingen viser at kvinner har en større andel sykmeldte enn menn, men omtrent like mange dager med sykepenger.

Sykepenger kan graderes fra 100 prosent ned til 20 prosent. I datasettet er graderingsvariabelen en dummyvariabel som enten er 0 dersom individet er 100 prosent sykmeldt i dagene hvor sykepenger mottas og 1 dersom individet er delvis sykmeldt. I utvalget har 26 prosent av de som mottar sykepenger en gradering ulik 100 prosent. Gjennomsnittlig antall dager med sykepenger korrigert for gradering er 57,5 dager for hele utvalget, 59 dager for menn og 56 dager for kvinner. Ved å korrigere for gradering blir dermed gjennomsnittet omtrent ti dager lavere.

For å undersøke enkelte grupper trygdede nærmere er utvalget med registrert sykefravær delt inn i korttidssykefravær eller langtidssykefravær basert på hvor mange dager de er registrert som mottakere av sykepenger utover arbeidsgiverperioden. Korttidssykmeldte er i dette tilfellet registrert med mindre enn to måneder sykefravær, og langtidssykmeldte er registrert med seks måneder eller lenger. To og seks måneder tilsvarer 40 og 120 dager. Over hele perioden mellom 1992 og 2007 er 55 prosent av de sykmeldte registrert med et sykefravær på under to måneder, og 20 prosent registrert med et fravær på mer enn seks måneder.

Tabell 4: Sykmeldte fordelt etter andel på ulike sykefraværslengder, kjønn og aldersgrupper, 1992 til 2007

Aldersgruppe	Alle				Kvinner				Menn			
	< 2 mnd.	2-6 mnd.	> 6 mnd.		< 2 mnd.	2-6 mnd.	> 6 mnd.		< 2 mnd.	2-6 mnd.	> 6 mnd.	
18 – 67 år	55	25	20	100	57	23	20	100	54	26	20	100
18 – 29 år	60	25	15	100	56	29	15	100	66	19	15	100
30 – 39 år	57	25	18	100	55	27	18	100	60	23	17	100
40 – 49 år	57	23	20	100	57	23	20	100	57	24	19	100
50 – 59 år	53	22	25	100	53	22	25	100	52	23	25	100
60 – 67 år	45	21	34	100	47	20	33	100	44	21	35	100

I tabell 4 kan man se en tendens til at fraværet blir lenger jo eldre man blir og at unge kvinner tar lengre fravær enn unge menn. I den yngste aldersgruppen, for både kvinner og menn, er det flest som er sykmeldt i under to måneder, og få som er sykmeldt i over et halvt år. Det er små forskjeller mellom kjønnene i lengden på sykefraværet i aldersgruppene over 50 år.

6.2.2. Uførepensjonerte

Variabelen som angir om individet er uførepensjonert, er en dummyvariabel med informasjon om den enkelte har mottatt uførepensjon eller ikke for hvert år. Opplysninger om uføregrad er også tilgjengelig, hvor 100 prosent forteller at individet har full uførhet. Dette gjelder 80 prosent av de uføre i utvalget. For de resterende uførepensjonerte varierer graden av uførhet mellom 1 og 99 prosent, men ettersom uførepensjonerte i de aller fleste tilfeller har krav om en nedsatt arbeidsevne på minst 50 prosent utgjør individer med uføregrad under 50 prosent kun en halv prosent av de trygdede. Man kan ellers se tendenser til opphoping av individer rundt 50, 60, 70,

80 og 90 prosent. I det samlede utvalget er i gjennomsnitt 9,35 prosent registrert som uførepensjonert hvert år hvis man ser på alle år i perioden. I tabell 5 er utviklingen av andelen uførepensjonerte i hele utvalget, og for menn og kvinner, presentert.

Tabell 5: Andel uførepensjonerte i utvalget

År	Alle	Menn	Kvinner
1992	8,86	7,75	10,01
1993	8,63	7,49	9,79
1994	8,54	7,36	9,74
1995	8,55	7,31	9,83
1996	8,58	7,29	9,92
1997	8,73	7,36	10,14
1998	9,04	7,55	10,56
1999	9,38	7,77	11,02
2000	9,63	7,94	11,36
2001	9,76	8,02	11,55
2002	9,93	8,16	11,75
2003	10,16	8,36	12,01
2004	10,13	8,37	11,94
2005	10,02	8,31	11,78
2006	9,83	8,18	11,54
2007	9,66	8,04	11,33
2008	9,56	7,96	11,21

Utviklingen i andel uførepensjonerte i utvalget er rimelig stabil og holder seg mellom 8,5 prosent og litt over 10 prosent. Kvinnene har for alle år en høyere andel uførepensjonert enn menn. Andelen uførepensjonerte menn i utvalget er mellom 7,29 og 8,37 prosent, og for kvinnene ligger andelen mellom 9,74 og 12,01 prosent. Andelen uførepensjonerte når en topp i 2003 og er lavest på midten av 90-tallet. Fra 1992 til 2008 har andelen økt med 0,7 prosentpoeng for hele utvalget, 0,21 for menn og 1,2 for kvinner. Andelen uførepensjonerte kvinner har dermed både vært høyere og vokst mer enn andelen uførepensjonerte menn.

Andelen blant de uførepensjonerte i utvalget viser klare forskjeller mellom aldersgruppene. I tabell 6 kan man se tydelige tegn på at trygdetilbøyeligheten, for hele perioden samlet, øker med alder.

Tabell 6: Uførepensjonerte som andel av aldersgruppen, 1992 til 2007

Aldersgruppe	Alle	Menn	Kvinner
18 – 67 år	9,37	7,85	10,93
18 – 29 år	0,97	1,03	0,91
30 – 39 år	2,77	2,48	3,06
40 – 49 år	6,98	5,58	8,43
50 – 59 år	16,75	13,16	20,42
60 – 67 år	34,25	30,80	37,56

For den eldste aldersgruppen, 60 år til pensjonsalder, utgjør uførepensjonerte 34,25 prosent av utvalget, og kvinneandelen er 6,76 prosentpoeng større enn menn i denne aldersgruppen. For aldersgruppene over 30 år er det flere kvinnelige mottakere av uførepensjon enn mannlige. For den yngste aldersgruppen, fra 18 til 29 år, er det derimot litt flere menn enn kvinner som mottar uførepensjon. Uførepensjonerte i de to aldersgruppene over 50 år utgjør over halvparten av uførepensjonerte i utvalget.

6.3 Utvikling i levekårsforskjeller

I dette kapitlet presenteres utviklingen i levekårsforskjellene mellom de ikke-trygdede og trygdede. Levekårsforskjellene presenteres som differanser mellom de ikke-trygdedes gjennomsnittlige levekårsnivå sammenlignet med de trygdedes gjennomsnittlige levekårsnivå. Ved å se på differansen mellom de ikke-trygdede og trygdede for de ulike gruppene, og undersøke variasjonene nærmere ved å se på utviklingen i gjennomsnittlig nivå for gruppene hver for seg, kan man danne en forståelse for hvordan utviklingsmønsteret ser ut i perioden. Man kan undersøke hvilke trygdeordninger som har størst og minst forskjeller, hvilke perioder som preges av større eller mindre forskjeller, og danne seg et inntrykk av hvilke faktorer som kan ha en innvirkning på levekårsforskjellene til trygdede og ikke-trygdede.

For begge levekårsmålene, inntekt og utdanning, vil delkapitlene innledningsvis inneholde variabel-beskrivelser, hvor det gjøres rede for egenskaper og beslutninger som påvirker levekårsvariabelen, før gjennomgangen av differansen i gjennomsnittlig levekårsnivå mellom ikke-trygdede og trygdede presenteres. For å undersøke levekårene for sykmeldte, observeres

utvalget i fire grupper. Den første gruppen er individene som ikke er registrert med sykefravær³² eller mottak av sykepenger; *ikke sykmeldt*. Den andre gruppen er en referansegruppe som representerer det gjennomsnittlige levekårsnivået for alle som er registrert med minst ett sykefraværstilfelle utover arbeidsgiverperioden; *sykmeldt*. De to siste gruppene representerer individene som enten er registrert med sykefravær i mindre enn 40 dager og mer enn 120 dager; *sykmeldt i under to måneder* og *sykmeldt i over seks måneder*, eller *korttidssykmeldt* og *langtidssykmeldt*. For uførepensjonerte deles utvalget inn i to grupper, *uførepensjonert* og *ikke uførepensjonert*. For alle grupper vil også utviklingen i levekårsdifferansene presenteres for menn og kvinner separat for å se på kjønnsforskjellene.

Delkapitlene inneholder figurer som presenterer utviklingen i differansen mellom ikke-trygdede og trygdedes levekårsnivå. For å forklare variasjoner i differansene kan det bli nyttig å se nærmere på utviklingen i det gjennomsnittlige nivået for gruppene hver for seg. Målet er å kartlegge utviklingsmønsteret og diskutere hvilke forhold som kan tenkes å ligge til grunn for utviklingen.

I første delkapittel presenteres inntektsnivået til sykmeldte og uførepensjonerte, og i andre delkapittel beskrives utdanningsnivået.

6.3.1 Inntekt

Variabelbeskrivelse

I datasettet finnes det flere variabler som gir opplysninger om individenes økonomiske situasjon. Det er for eksempel informasjon om individenes formue, gjeld, ytelser fra folketrygden og inntekt. Informasjon om inntekt er tilgjengelige som variabler for lønnsinntekt, yrkesinntekt³³, samlet inntekt og inntekt etter skatt. Variabelen som brukes som utgangspunkt for levekårsålet inntekt videre i oppgaven, er *samlet inntekt etter skatt*. Denne variabelen er et årsbeløp oppgitt i nivåer på 50 000 kroner, satt sammen av individets yrkesinntekt, kapitalinntekter og overføringer (som for eksempel sykepenger og uførepensjon), minus sum utlignet skatt og negative overføringer. Inntekt etter skatt som økonomisk indikator brukes i analysepublikasjoner, offentlige utredninger og statistikk, og var det naturlige valget for den

³² Eventuelt kun sykefravær i arbeidsgiverperioden

³³ Lønnsinntekt + dagpenger

deskriptive analysen av levekår i denne oppgaven. Utvalget er som tidligere begrenset til de mellom 18 og 67 år.

Ettersom inntektsvariabelen er oppgitt i årsbeløp, og skal brukes til å se på utvikling over flere år, er den justert for inflasjon. Justeringen er foretatt ved å deflatere verdiene i henhold til konsumprisindeksen med år 2000 som basisår.

Tabell 7: Gjennomsnittlig årsinntekt etter skatt, 1992 til 2007

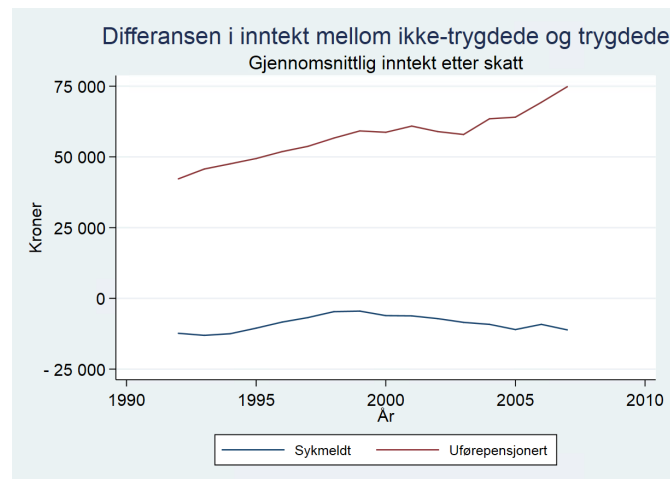
År	Gjennomsnittlig årsinntekt etter skatt, KPI-justert
1992	128 078 kr
1993	127 749 kr
1994	131 857 kr
1995	137 319 kr
1996	145 382 kr
1997	153 811 kr
1998	161 994 kr
1999	169 279 kr
2000	171 400 kr
2001	178 200 kr
2002	182 336 kr
2003	182 114 kr
2004	195 486 kr
2005	197 779 kr
2006	211 355 kr
2007	227 795 kr

Variabelen, inntekt etter skatt, er satt med en topp-koding på 1 million. Det betyr at inntekter over 1 million kr etter skatt vil bli beregnet som 1 million kr. For inntekt etter skatt i datasettet utgjør individene i toppkodingen kun en halv prosent. Det er derimot svært mange registrert med en inntekt etter skatt lik null. Nærmere 8 prosent av utvalget har ingen inntekt³⁴. Nærmere 50 prosent av de uten inntekt er under 25 år. Man kan derfor regne med at de uten inntekt enten er studenter eller står utenfor arbeidslivet.

³⁴ Inntekt lik null betyr lavere enn 50 000 kr, men omtales som ingen inntekt i denne oppgaven.

Differanse i inntektsnivå

Den første figuren viser utviklingen i inntektsdifferansen mellom ikke-trygdede og trygdede. Den sammenligner den KPI-justerte gjennomsnittlige årsinntekten etter skatt for gruppene ikke-sykmeldt og sykmeldt, og ikke-uførepensjonert og uførepensjonert fra 1992 til 2007.

Figur 4: Differansen i inntektsnivå, trygdede og ikke-trygdede

Som man ser av figur 4 er differansen i inntektsnivå positiv for uførepensjon og negativ for sykmelding. Differansen beregnes ved å ta utgangspunkt i de ikke-trygdedes årsgjennomsnitt og trekke fra årsgjennomsnittet for individene som er registrert som trygdemottaker. En positiv differanse innebærer at de ikke-trygdede har et høyere inntektsnivå, som er tilfellet for uførepensjonerte i utvalget. Derimot tyder den negative differansen for sykemeldte på at det i deres tilfelle eksisterer en form for inntektsgevinst ved å være trygdet.

Det kan virke overraskende at sykmeldte, i betydning at de har hatt sykefravær minst én gang i løpet av året, har et høyere gjennomsnittlig inntektsnivå enn ikke-sykmeldte, ettersom en allmenn oppfatning er at det ikke lønner seg å være trygdet. I vårt tilfelle kan man se en negativ differanse som holder seg omkring 10 000 kroner i året mellom de som er registrert med minst ett sykefravær, og de som ikke har noe sykefravær.

I utviklingen vi observerer for sykmeldte hvor differansen i inntektsnivået er negativ, vil både gruppen for sykmeldte og ikke-sykmeldte ha egenskaper som kan forklare hvorfor vi ser denne utviklingen. Først og fremst er det relevant å trekke frem at ett av inklusjonskriteriene for å motta sykepenger er at man har vært i arbeid i minst fire uker før man ble rammet av

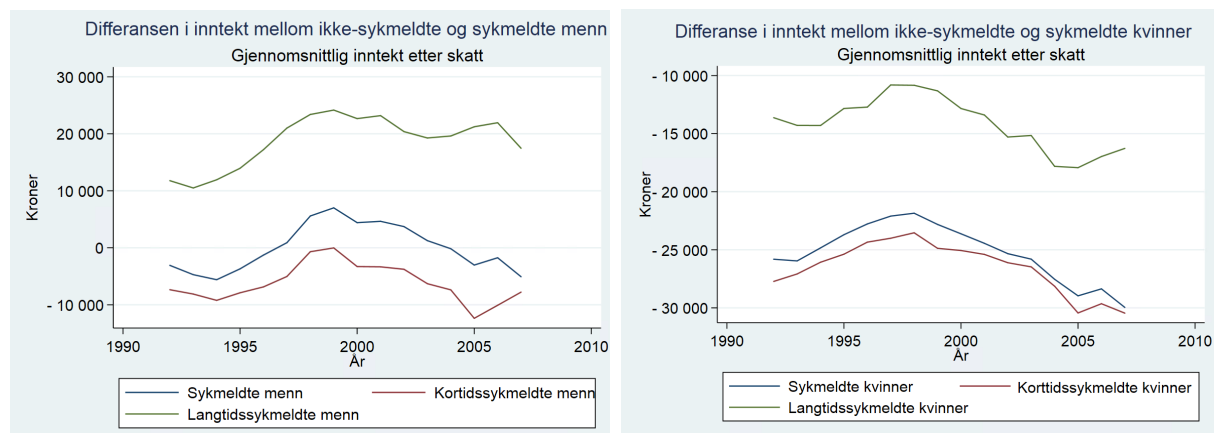
sykdommen og søker om sykepengen. Dette betyr at de som er registrert som sykmeldte, vanligvis er eller har nylig vært i arbeid. Sykmeldte har med andre ord tilknytning til arbeidslivet. Det kan tenkes at enkelte individer i gruppen som ikke er sykmeldt, ikke er en del av den sykmeldte gruppen nettopp fordi de ikke har tilknytning til arbeidslivet. Dersom gruppen med ikke-sykmeldte for eksempel består av mange arbeidsledige individer eller studenter vil det kunne være naturlige forklaringer på de observerte inntektsdifferansene.

Når det gjelder uførepensjonerte kommer det muligens ikke som en overraskelse at de som ikke er trygdet har et høyere gjennomsnittlig inntektsnivå enn de som er uførepensjonert. I de uførepensjonertes tilfelle stiger forskjellene i gjennomsnittlig inntektsnivå fra 40 000 kroner til 75 000 kroner. Denne utviklingen er nesten en fordobling av inntektsnivået som skiller ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte.

Den positive utviklingen for differansen i inntektsnivået til uførepensjonerte kan trolig forklares ved å se nærmere på hvem som er uførepensjonert, og hvordan uførepensjonen beregnes. Inntekten til uførepensjonerte er i utgangspunktet lavere ettersom uførepensjonen tilsvarende den alderspensjonen individet ville fått dersom de sto i arbeid til 67 år. I tillegg er det i hovedsak eldre, og et flertall kvinner, som uførepensjoneres. Utviklingen i det gjennomsnittlige inntektsnivået til kvinner og eldre kan derfor ha en betydning når det kommer til inntektsnivået til uførepensjonerte som gruppe i forhold til de som ikke er uførepensjonert. Utviklingen i inntektsnivået til de som ikke er trygdet vil naturligvis også påvirke differansen. Inntektsveksten er større enn veksten i folketrygdens grunnbeløp, som justerer beløpet mottakeren får, og det vil føre til en utvikling som er brattere for de med lønnsinntekter. Jeg kommer tilbake til differansen i inntektsnivået for uførepensjonerte etter en gjennomgang av differansen i inntektsnivået for sykmeldte.

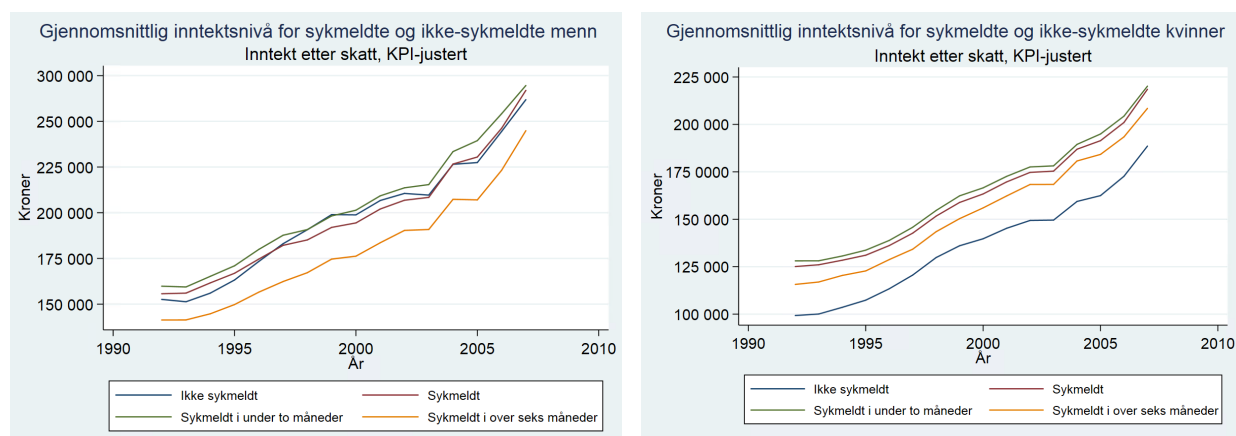
Differanse i inntektsnivå for sykmeldte

I figurene nedenfor presenteres utviklingen i differansene mellom de KPI-justerte gjennomsnittlige årsinntektene for kvinner og menn med ulik lengde på sykefraværet, for gruppene med ikke-sykmeldte og sykmeldte utover arbeidsgiverperioden.

Figur 5: Differanse i inntektsnivå, ikke-sykmeldte og sykmeldte menn og kvinner

Det mest interessante å merke seg i disse figurene er at flere grupper har negativ differanse, altså en inntektsgevinst ved å være sykmeldt, og at det finnes forskjeller i hvor stor inntektsdifferansen er for menn og kvinner. I alle gruppene med kvinner som er sykmeldt er differansen i gjennomsnittlig årsinntekt negativ. Den høyeste verdien differansen får er 30 000 kroner, i favør kvinner som er sykmeldt i mindre enn to måneder. Inntektsdifferansen man ser hos menn holder seg nærmere null, og man kan observere referansegruppen både over og under null-linjen. Selve utviklingsmønsteret beveger seg rimelig likt for begge kjønn, med økning mot slutten av 90-tallet fulgt av nedgang mot 2005.

Figur 6: Gjennomsnittlig inntektsnivå for ikke-sykmeldte og sykmeldte, menn og kvinner

For å komme nærmere et svar på hva som driver utviklingen i inntektsdifferansene, presenterer figur 6 inntekts-nivåene for ikke-sykmeldte og sykmeldte. Utviklingen i det gjennomsnittlige inntektsnivået representerer hva inntekt etter skatt, justert for KPI, er i gjennomsnitt fra år til år for de ulike gruppene. For menn ligger det gjennomsnittlige inntektsnivået for de som ikke er sykmeldt tett opp mot både referansegruppen for sykmeldte og gruppen med korttidssykmelding. Menn med langtidssykemelding har et lavere gjennomsnittlig inntektsnivå. For kvinner ser man at utviklingen i gjennomsnittlig inntektsnivå blant de sykmeldte er forholdsvis lik utviklingen man ser for de sykmeldte mennene, men at de ikke-sykmeldte kvinnene har en gjennomsnittlig årsinntekt som ligger på et klart lavere nivå.

Dermed er det interessant å se nærmere på de ikke-sykmeldte når jeg skal diskutere hypotesen fra tidligere i kapittelet og forhåpentligvis kunne gi en indikator på hvorfor det er slik at de som er trygdet i dette tilfellet opplever en inntektsgevinst sammenlignet med de i utvalget som mottar sykepengen.

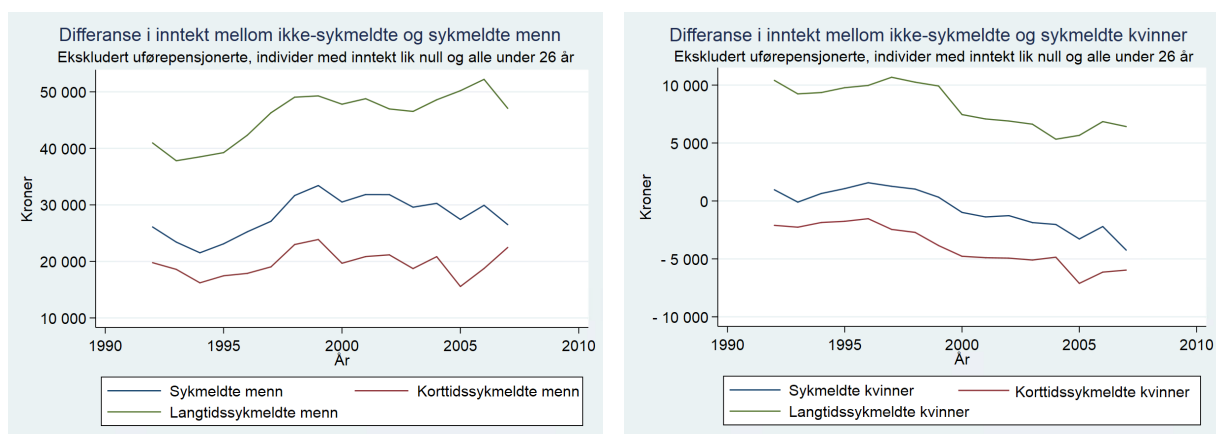
Først ønsker jeg å se hvor mange i den ikke-sykmeldte gruppen, og referansegruppen for sykmeldte, som ikke har noen inntekt. Innledningsvis forklarte jeg at en inntekt på null kan være en god indikator på arbeidsløshet eller liten tilknytning til arbeidsmarkedet. I gruppen med ikke-sykmeldte har 8,72 prosent et inntektsnivå på null, og i gruppen med sykmeldte har 1,91 prosent et inntektsnivå på null. Det betyr at gruppen med ikke-sykmeldte har en mye større andel med tegn på svært lav, eller ingen, tilknytning til arbeidslivet gjennom å ha inntektsgivende arbeid.

Deretter ønsker jeg å se nærmere på om aldersfordelingen i gruppen med ikke-sykmeldte og referansegruppen for sykmeldte viser tegn til ulikheter. Dette kan bidra til å avklare om det kan være mange studenter eller unge utenfor arbeidsmarkedet i gruppen som ikke mottar sykepengen. Dersom man kun ser på personer på 25 år eller yngre er andelen i gruppen med sykmeldte 9,26 prosent, og 17,17 prosent i gruppen med ikke-sykmeldte. Det betyr at unge utgjør en mye større del av gruppen som ikke har sykmelding. Unge kan ha en innvirkning på inntektsnivået ettersom befolkningen under 25 år ofte er under utdanning eller ikke har kommet inn i arbeidslivet ennå. Og de unge som er i den sykmeldte gruppen vil mest sannsynlig ha høyere inntekter enn de i den ikke-sykmeldte gruppen, ettersom de sykmeldte i utgangspunktet har en form for tilknytning til arbeidslivet. Dersom jeg ser nærmere på inntektsnivået til de unge i de respektive gruppene, får jeg frem resultater som taler for dette argumentet. I den

sykmeldte gruppen på 25 år eller yngre har under 5 prosent en inntekt registrert som null, men i gruppen som ikke er sykmeldt har de unge en andel på 23 prosent i det samme inntektsnivået. Slik det ser ut, kan det være mulig at de unge i gruppen med ikke-sykmeldte bidrar til å øke forskjellene i gjennomsnittlige inntekt mellom gruppene.

Det kan også være interessant å se hvor mange i gruppene som er registrert som mottakere av andre trygdeytelser for å bygge opp under hypotesen om at individene i gruppen som ikke er sykmeldt har en lavere tilknytning til arbeidslivet. Det kommer frem av utvalget at i gruppen som ikke er sykmeldt er litt over 10 prosent uførepensjonert. Uførepensjonerte i gruppen med sykmeldte er 3 prosent. De 10 prosentene som kan observeres som uførepensjonert i gruppen som ikke er sykmeldt, sammenlignet med de 3 prosentene i gruppen som er sykmeldt, kan på samme måte som de uten inntekt og de unge, bidra til å øke forskjellene i det gjennomsnittlige inntektsnivået i en negativ retning.

Etter en gjennomgang av de faktorene som forventes å være utslagsgivende når det kommer til hvorfor det kan se ut som det er en inntektsgevinst ved å være sykmeldt setter jeg opp en ny figur med utviklingen i differanse i gjennomsnittlig inntektsnivå, og ekskluderer de som er mistenkt at påvirker inntektsnivået til ikke-trygdede mest. Ved å utelate de som har inntekt lik null, uførepensjonerte og alle på 25 år eller mindre, blir utviklingen seende annerledes ut.

Figur 7: Differanse i inntekt, ikke-sykmeldte og sykmeldte menn og kvinner med eksklusjoner

Når hverken uførepensjonerte, unge eller antatt arbeidsløse er en del av gruppene, kan man se at inntektsgevinsten ved å være sykmeldt i flere tilfeller forsvinner. For menn viser ikke differansen i noen av gruppene lenger tegn på at det er inntektsmessig gunstig å være sykmeldt. Differansen er positiv, og størst for langtidssykmeldte, som har en inntektsdifferanse på over

50 000 kr i 2006. Utviklingen i differansene følger til en viss grad det samme utviklingsmønsteret som tidligere. For kvinner ser man fremdeles at referansegruppen og kvinnene med sykefravær i under to måneder har negativ differanse i hele eller deler av perioden. Det er verdt å merke seg at inntektsdifferansen for disse to gruppene tilsvarer 7 000 kr i året på det meste, som ikke er spesielt store forskjeller. Differansen for de langtidssykmeldte kvinnene har med eksklusjonene gått fra å være negativ til å bli positiv. Kvinnenes differanser havner igjen på et lavere nivå enn mennene, fordi det gjennomsnittlige inntektsnivået til ikke-sykmeldte kvinnene ligger nærmere det gjennomsnittlige inntektsnivået til de sykmeldte kvinnene.

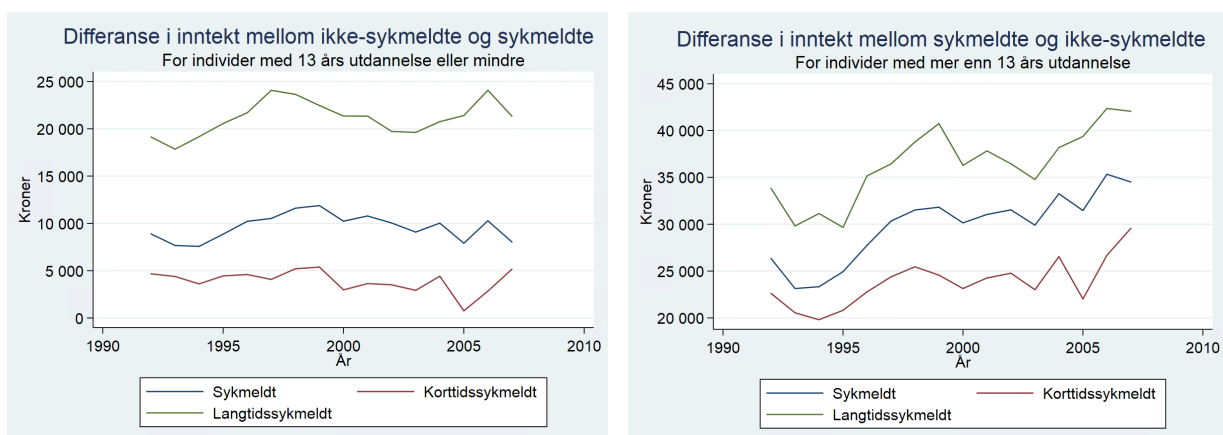
Forandringen som fulgte eksklusjonen viser at det for menn, og langtidssykmeldte kvinner, er mindre lønnsomt å være sykmeldt. For begge kjønn er det størst forskjeller for gruppen med langtidsfravær, og for menn er forskjellene minst når det kommer til korttidssykefravær. For kvinner eksisterer det fremdeles en form for inntektsgevinst ved å være sykmeldt i en kort periode, men gevinsten er svært liten.

Jeg ønsker også å kommentere nærmere hvordan inntektsdifferansene utvikler seg over tid, med særlig vekt på paralleller til bevegelsene man ser på arbeidsmarkedet. Som jeg har nevnt tidligere var perioden mellom 1993 og 1998 preget av sysselsettingsvekst, som stabiliserte seg frem til 2003 og sank mellom 2003 og 2005. Dersom man tar utgangspunkt i for eksempel utviklingen i differanse i inntekt for menn hvor de uten tilknytning til arbeidslivet er ekskludert, hvor svingningene er tydeligere enn for kvinner³⁵, kan man skimte en stigning frem til 1998, så en stabil utvikling frem til 2003, før en reduksjon frem mot 2005, utenom for langtidssykmeldte. Når sysselsettingen i arbeidsmarkedet vokser, kan man forvente at andelen sykmeldte stiger, enten fordi man er en person med nedsatt helse som nå har blitt en del av arbeidsstyrken, eller fordi man som arbeidstaker blir mindre disiplinert og har mer sykefravær. Utviklingen i differansen indikerer at de som er en del av denne veksten i så fall er den delen av arbeidsstyrken som har lavere inntekter, ettersom differansen mellom sykmeldt og ikke-sykmeldt blir større i denne perioden. Når sysselsettingen avtar mellom 2003 og 2005, ser man at grafen for de sykmeldtes inntekt tiltar i forhold til de ikke-sykmeldtes inntekt. Det kan bety at de med lave inntekter som ble en del av den sykmeldte gruppen i oppgangstider, forlater

³⁵ Nossen (2014) påpeker også at slike svingninger er særlig tydelige for menn.

gruppen i nedgangstider, og bidrar til en reduksjon i det gjennomsnittlige lønnsnivået til den ikke-sykmeldte gruppen når de er tilbake i arbeidsstyrken.

Inntektsmålene i datasettet kan kamuflere enkelte sosioøkonomiske effekter. For eksempel vet jeg ikke om individer i datasettet er heltid- eller deltidsansatt. Et inntektsnivå på for eksempel 200 000 kan i et slikt tilfelle både tolkes som inntekten til en fulltidsansatt med lavere lønn eller inntekten til en deltidsansatt med høyere lønn. I et slikt tilfelle vil det sosioøkonomiske utgangspunktet for individene muligens være svært forskjellig selv om inntektsverdien er den samme. Derfor er det greit å bruke andre indikatorer for å si noe om hvem individene man observerer er i en sosioøkonomisk sammenheng. Utdanningsnivået til et individ er en av de beste indikatorene for deres sosioøkonomiske status og kan predikere hvor man havner i arbeidslivet. Det kan derfor være interessant å se om ulike utdanningsnivåer for gruppene skiller differansen i gjennomsnittlige inntektsnivå fra hverandre.

Figur 8: Differanse i inntekt, ikke-sykmeldte og sykmeldte med ulikt utdanningsnivå

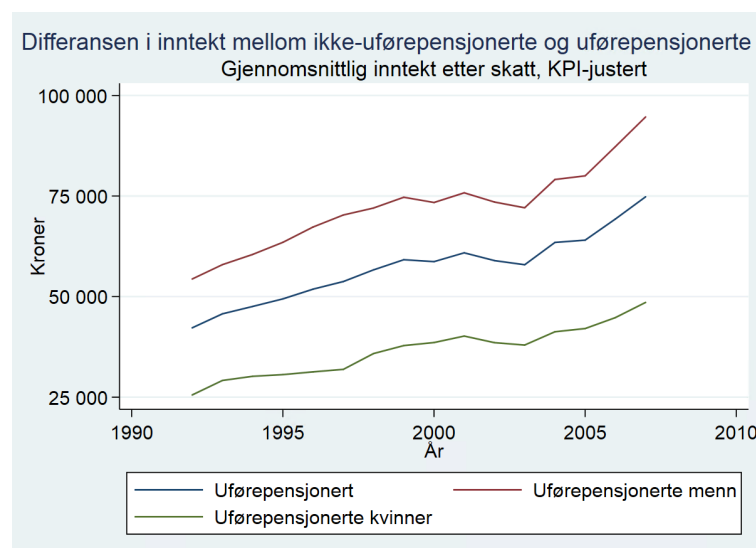
Dersom man bruker videregående som et skille, og ser på sykmeldte og ikke-sykmeldte som har 13 års utdanning eller mindre, og sykmeldte og ikke-sykmeldte som har mer enn 13 års utdanning, finner man at differansene i gjennomsnittlig inntektsnivå for sykmeldte og ikke-sykmeldte ligger på et lavere nivå for lavt utdannede, og på et høyere nivå for høyt utdannede.

I figur 8 er utviklingen for sykmeldte presentert som gruppe, og ikke fordelt på kvinner og menn, for å vise effekten av utdanning. Det som ikke kommer frem av disse figurene er at det fremdeles registreres en inntektsgevinst for sykmeldte kvinner, som er størst for de med lav utdanning og svært liten for de med høyere utdanning. Ellers er differansen i alle grupper med menn, og for langtidssykemeldte kvinner, positiv.

Jeg kommer tilbake til dette temaet senere i kapitlet, når jeg skal se på utviklingen i differanse i utdanningsnivået til ikke-sykmeldte og sykmeldte. Men som forklaring på nettopp hvorfor inntektsforskjellene ligger på et lavere nivå når man sammenligner lavt utdannede, og høyere når man sammenligner høyt utdannede, er at differansen i kronebeløp vil øke dersom man ikke justerer for årslønnsvekst. Ettersom årslønnsveksten er sterkere enn KPI vil forskjellene i kroner øke over tid, selv om andelen mellom de to kurvene er like.

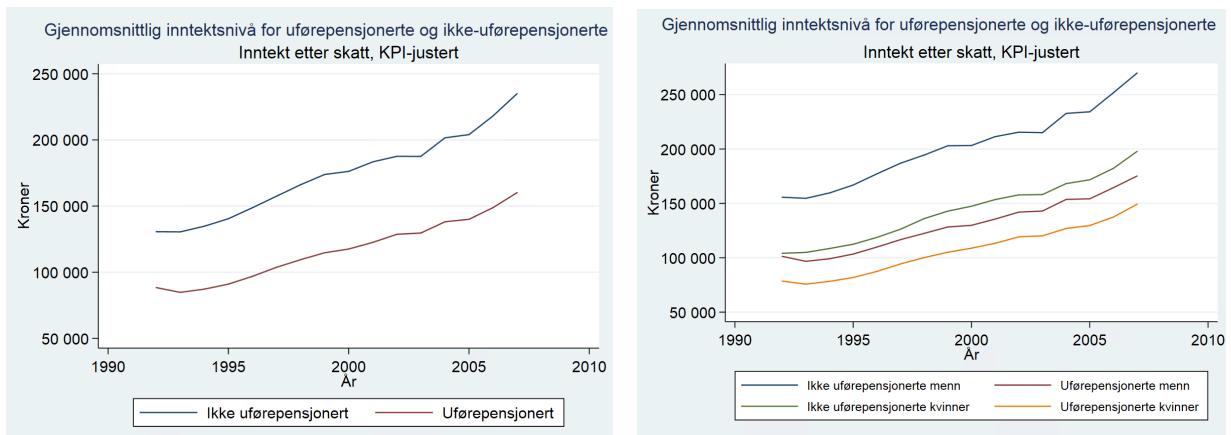
Differanse i inntektsnivå for uførepensjonerte

I figur 9 illustreres utviklingen i differansen mellom de KPI-justerte gjennomsnittlige årsinntektene for ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte, i tillegg til differansen for menn og kvinner separat.

Figur 9: Differansen i inntekt, ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte menn og kvinner

Utviklingen viser som nevnt innledningsvis i kapitlet positive differanser mellom inntektsnivået til ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte. Differansen i gjennomsnittlig inntektsnivå er størst og vokser mest for menn. Inntektsnivået som skiller ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte menn går fra omtrent 55 000 kroner i 1992 til nærmere 90 000 kroner i 2007. Kvinnenes inntektsdifferanse er mindre, men dobler seg i løpet av perioden, fra 25 000 kroner til nærmere 50 000 kroner i differanse. Som man kan se av figur 10, som viser utviklingen i det gjennomsnittlige inntektsnivået for uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte, viser den til de gjennomsnittlige inntektsnivåene bak utviklingen i differansene.

Figur 10: Gjennomsnittlig inntektsnivå for ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte, menn og kvinner

De positive og stigende inntektsdifferansene kommer av at gruppene uten uførepensjon har en høyere gjennomsnittlig inntekt og større inntektsvekst enn de som mottar uførepensjon. Særlig for menn kan man se at forskjellene i gjennomsnittlig inntektsnivå er stor når man sammenligner ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte. Selv om kvinnenes gjennomsnittlige inntekt ligger på et lavere nivå ser man de samme tendensene i utviklingen over perioden, kvinnene som ikke mottar uførepensjon har et høyere gjennomsnittlig inntektsnivå enn de uførepensjonerte kvinnene.

I utgangspunktet er det forventet at uførepensjonerte har et lavere inntektsnivå ettersom de i de fleste tilfeller står utenfor arbeidslivet. I tillegg beregnes inntekten deres i denne perioden, altså utbetalingen av stønaden, ut ifra størrelsen på alderspensjonen individet ville fått dersom de sto i arbeid til 67 år³⁶, og justeres med folketrygdens grunnbeløp³⁷. Dette er ikke en problemstilling for de sykmeldte, ettersom de mottar sykepenger tilsvarende full lønn opptil seks ganger folketrygdens grunnbeløp, og ikke må justeres siden ytelsen ikke kan utbetales i mer enn ett år. Når man i tilfeller som dette sammenligner den årlige KPI-justerte gjennomsnittsinntekten til uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte uten å justere for vekst i folketrygdens grunnbeløp og lønnsvekst vil man i større eller mindre grad³⁸ kunne forvente forskjeller i differansen. I utgangspunktet skal folketrygdens grunnbeløp reguleres slik at trygdede opplever den samme økonomiske utviklingen som lønnstakere, men selv med slike målsettinger har det i enkelte år

³⁶ Beregningen av støtten til uføre i dag er 66 prosent av gjennomsnittsinntekten i de tre beste inntektsårene av de fem siste årene.

³⁷ Folketrygdens grunnbeløpsvekst beregnes én gang i året og benyttes ved justering av støtte fra folketrygden

³⁸ Inntekten til «nye» uføre vil i større grad gjenspeile lønnsveksten fra arbeidsmarkedet, enn inntekten til individer som har vært uføre i hele perioden.

vært en underregulering av grunnbeløpet, se tabell 8. I tabell 8 brukes årsgjennomsnittet i inntektene til uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte uten justering for KPI, og justeres for henholdsvis den årlige veksten i grunnbeløpet og den årlige lønnsveksten for å se om differansen ikke gir et like stort utslag. Jeg bruker år 2000 som basisår og regner ut justert inntekt og justert støtte med utgangspunkt i den aggregerte veksten i årslønn³⁹ og folketrygdens grunnbeløp⁴⁰.

Tabell 8: *Inntektsjustering for årslønnsvekst og vekst i folketrygdens grunnbeløp, 1992 til 2007*

	Nominell årslønnsvekst	Nominell vekst i G	Ikke-uføres inntekt	Justert inntekt	Uføres støtte	Justert støtte
1992	3,6	2,8	109 738	151 571	74 250	99 932
1993	2,9	2,2	112 231	150 645	72 911	96 061
1994	2,7	2,1	117 249	153 266	75 874	97 901
1995	3,0	3,0	124 997	158 625	81 001	101 505
1996	4,4	4,5	133 892	162 687	87 212	104 570
1997	4,3	3,7	146 465	170 705	96 481	111 538
1998	6,2	6,8	157 826	173 244	104 003	112 557
1999	5,1	3,5	168 691	176 086	111 284	116 406
2000	4,4	4,6	176 248	176 248	117 546	117 546
2001	4,8	4,6	188 932	180 278	126 212	120 661
2002	5,7	5,5	195 127	176 107	133 815	121 209
2003	4,5	5,0	200 702	173 467	138 720	119 689
2004	3,5	3,4	215 704	180 053	147 786	123 360
2005	3,3	3,3	222 392	179 783	152 583	123 249
2006	4,1	3,6	244 343	189 707	166 734	130 057
2007	5,4	6,2	263 231	193 837	179 436	131 744

Fra figur 10 så man at differansen (av KPI-justerte inntekter) uten å justere for årslønnsveksten og veksten i folketrygdens grunnbeløp, mellom ikke-uførepensjonertes inntekt og uførepensjonertes støtte, ble større og større. Differansen før og etter justering (uten KPI, men med årslønnsvekst og vekst i folketrygdens grunnbeløp) er presentert i tabell 9 for det første året, basisåret og det siste året.

³⁹ «Om grunnlaget for inntektsoppgjørene». NOU 2000:04 tabell 3.3 og NOU 2010:04 tabell 1.2

⁴⁰ «Grunnbeløpet i folketrygden». NAV. 2013

Tabell 9: Differanse i gjennomsnittlig årsinntekt før og etter justering

År	Differanse før justering	Differanse etter justering
1992	35 488 kr	51 639 kr
2000	58 702 kr	58 702 kr
2009	83 795 kr	62 093 kr

Som man ser i tabell 9 er det fremdeles en positiv differanse mellom ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte, men den er på langt nær så stor som man kunne lese av grafen for differanse i gjennomsnittlig KPI-justert årsinntekt. Siden årslønnsveksten og veksten i folketrygdens grunnbeløp er sterkere enn veksten i KPI vil en justering med KPI alene føre til at man ikke justerer for hele veksten. Dermed vil beløpene vokse på sikt. Og med større verdier vil differansen i kroner øke. Hvis man derimot regner ut hva andelen av uførepensjonertes inntekt utgjør av ikke-uførepensjonertes inntekt, oppdager man at denne holder seg relativt stabil over tid, på mellom 64 og 69 prosent.

Økningen i differansene kan uansett forklares av andre faktorer også. Det er for eksempel mulig at flere med høy inntekt blir en del av gruppen som ikke er uførepensjonert, eller at flere med lav inntekt blir en del av den uførepensjonerte gruppen. I tabell 5 i delkapittelet om uførepensjon i begynnelsen av data-kapittelet så man at økningen i uførepensjonerte som andel av befolkningen avtok etter toppunktet i 2003 og 2004, og det er i denne perioden den gjennomsnittlige inntekten i gruppen som ikke er uførepensjonert tiltar i større grad enn den uførepensjonerte gruppen. I tabell 10 er en oversikt over median alder og kjønnsfordeling i gruppen med uførepensjonister over hele perioden presentert, slik at kan man se nærmere på hvem som er i gruppen hvert år.

Tabell 10: Utvikling i prosentvis andel menn og median alder for alle uførepensjonerte

År	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Menn	44	44	43	43	43	42	42	41	41	41	41	41	41	42	42	42
Alder	59	59	58	58	57	57	56	56	56	56	56	57	57	58	58	58

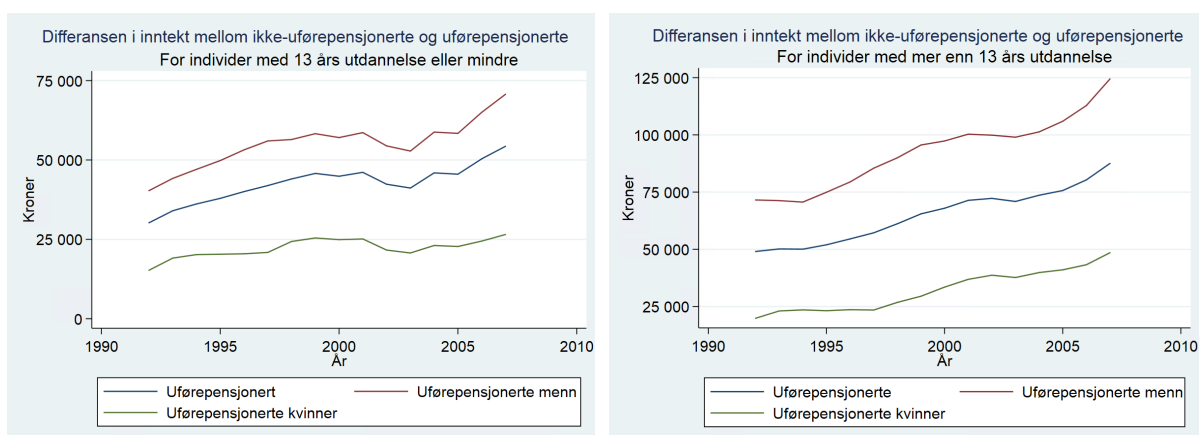
Av tabell 10 ser man at menns deltakelse i den uførepensjonerte gruppen går fra en andel på 44 prosent i 1992 til 42 prosent i 2007. Og median-alderen som i flere år er 56 år, stiger de siste årene med to år. Ettersom menn og individer under 57 år har høyere gjennomsnittsinntekt enn kvinner og individer over 57 år kan det tenkes at det gjennomsnittlige inntektsnivået for uførepensjonerte blir påvirket av at andelen av disse reduseres. Se tabell 11 for gjennomsnittlig årsinntekt.

Tabell 11: Gjennomsnittlig inntekt for noen sentrale grupper

	Over 57 år	Under 57 år	Kvinner	Menn
Gjennomsnittlig inntekt	165 500 kr	171 000 kr	141 000 kr	199 000 kr

Økningen i inntektsdifferansen mellom uførepensjonert og ikke-uførepensjonert er også omtalt tidligere i oppgaven, i kapittelet om inntekt som levekårs mål. Der ble rapporten «Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016» (Omholt, 2016) presentert, og i den kom det frem at uføretrygdete var svært overrepresentert blant mennesker med lavinntekt, og at andelen uføretrygdete med lavinntekt økte mer enn for resten av befolkningen mellom 2011 og 2014. Perioden er ikke den samme, ellers ville utviklingen man ser i differansen kunne støttet påstanden om at uføretrygdete ikke tar like stor del i inntektsøkningen som resten av befolkningen opplever.

Dersom man for uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte, skiller mellom de som har videregående utdanning eller et lavere utdanningsnivå, og de med høyere utdanningsnivå enn videregående får man følgende utslag i differansene;

Figur 11: Differanse i inntekt, uførepensjonerte med ulikt utdanningsnivå

Som for de sykmeldte vil individer med lavere utdanning oppleve at inntektsdifferansen mellom å være uførepensjonert og ikke-uførepensjonert blir mindre, til forskjell fra individer med høyere utdanning hvor inntektsdifferansen blir større. Det er derimot nærmest ingen endringer i gruppen med kvinner med høyere utdanning. Inntektsdifferansen blir litt større mot slutten av perioden for den samlede gruppen med uførepensjonerte som har høy utdanning. Uførepensjonerte menn med høyere utdanning opplever en mye større differanse i gjennomsnittsinntektene til høyt utdannede uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte menn. Vær oppmerksom på at disse inntektsdifferansene ikke er justert for årslønnsvekst og vekst i folketrygdens grunnbeløp. Så en forklaring på hvorfor differansene er større for de med lengst utdanning, og lavere for de med kortere utdanning, kan igjen være at differansen i kroner øker når årsgjennomsnittet for inntekt over perioden ikke justeres for lønnsvekst og vekst i folketrygdens grunnbeløp.

6.3.2 Utdanning

Variabelbeskrivelse

I datasettet er utdanningsinformasjonen oppført som klasstrinn for høyest fullførte utdanning og utdanningstype. Klasstrinn registreres fra barneskolen til og med siste år med fullført utdanning. Inndelingen i de ulike nivåene er basert på NUS⁴¹ hvor ulike utdanningstyper får spesifikke koder som inneholder informasjon om blant annet nivå og lengde på utdanningen (Barraber og Østli, 2016). Denne koden gjør det mulig å gruppere utdannelse over lengre tid og med hensyn til ulike endringer eller reformer. Det betyr at personer som fullførte grunnskolen før den ble forlenget med et år⁴² blir behandlet som om de har lik lengde som de med grunnskoleutdanning etter reformen. Dette gir et godt grunnlag for sammenligning og analyse av utdanning. Tabell 12, på neste side, viser en oversikt over utdanningsnivåene med tilhørende klasstrinn.

⁴¹ Norsk standard for utdanningsgruppering.

⁴² I 1997 ble alderen for skolestart endret fra 7 til 6 år, Reform97.

Tabell 12: Utdanningsnivåer og klasstrinn

Utdannelsesnivå (tredeling)	Nivånavn	Klasstrinn (antall år)
	Ingen utdanning og førskoleutdanning	0
Obligatorisk utdanning / Grunnskole	Barneskoleutdanning	1.-7. klasstrinn
	Ungdomsskoleutdanning	8.-10. klasstrinn
Mellomutdanning / VGS (Videregående)	VGS, grunnutdanning	11.-12. klasstrinn
	VGS, avsluttende utdanning	13. klasstrinn
	Påbygg til videregående	14. klasstrinn
Universitets- og høyskoleutdanning	Høyere utdanning, lavere nivå	14.-17. klasstrinn
	Høyere utdanning, høyere nivå	18.-19. klasstrinn
	Forskerutdanning	20. klasstrinn +

Videre i oppgaven brukes gjennomsnittlig utdanningsnivå per år som mål for de ulike gruppernes utdanning i figurene som viser utvikling og når differansene i utdanningsnivå skal måles. Innledningsvis presenteres tabeller som viser fordelingen av trygdede og ikke-trygdede i de ulike utdanningsnivåene.

Fordeling i utdanningsnivå

Tabell 13 viser hvor stor andel sykmeldte og uførepensjonerte utgjør av de ulike utdanningsnivåene i prosent. Dette gir en oversikt over hvor tungt de trygdede i utvalget veier i de ulike nivåene for utdanning.

Tabell 13: Sykmeldte og uførepensjonertes andel av utdanningsnivåene, 1991 til 2007. Prosent

Utdannelsesnivå	Sykmeldte*	Uførepensjonerte
Ingen utdanning	11,09	10,89
Grunnskole (1.-10.)	17,58	17,45
Videregående (11.-13.)	14,29	8,23
Høyere utdanning, lavere nivå (14.-17.)	11,63	3,65
Høyere utdanning, høyere nivå (18.-22.)	6,50	1,72

*Utover arbeidsgiverperioden

Tallene forteller at dersom man for eksempel har videregående som høyeste fullførte utdanning er det 14 prosent sannsynlighet for at du er sykmeldt og 8,23 prosent sannsynlighet for at du er uførepensjonert. Jo høyere utdanningsnivå, jo mindre sannsynlighet er det ifølge tabellen for at man blir trygdet. For de i utvalget med høyere utdanning, med mellom 14 og 22 års fullført

utdannelse, er det verdt å legge merke til at sannsynligheten for å være uførepensjonert er svært mye lavere enn sannsynligheten for å være sykmeldt, selv om begge ligger på et lavt sannsynlighetsnivå.

Tabell 14 viser hvordan gruppen med ikke-sykmeldte og referansegruppen for sykmeldte med sykefravær utover arbeidsgiverperioden fordeler seg over de fem utdanningsnivåene. Jeg ekskluderer alle som er uførepensjonerte, individer med inntekt lik null og alle under 26 år.

Tabell 14: Andel ikke-sykmeldte og sykmeldte, fordelt på utdanningsnivå, 1992 til 2007. Prosent

Utdannelsesnivå	Ikke sykmeldte			Sykmeldte		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Ingen utdanning	2,53	2,53	2,52	2,29	2,39	2,21
Grunnskole (1.-10.)	19,51	18,61	20,57	26,10	29,30	23,66
Videregående (11.-13.)	45,72	47,78	43,30	47,81	52,08	44,55
Høyere utdanning, lavere nivå (14.-17.)	25,04	21,84	28,81	20,66	12,92	26,58
Høyere utdanning, høyere nivå (18.-22.)	7,20	9,24	4,80	3,14	3,31	3,00
Totalt	100	100	100	100	100	100

Av tabell 14 kan man observere at sykmeldte har en større andel med grunnskole som høyeste utdanningsnivå og en lavere andel med høyere utdanning, sammenlignet med gruppen som ikke er sykmeldt. Både for sykmeldte og ikke-sykmeldte kvinner observerer man større andeler med høyere utdanning på lavt nivå, enn menn. De sykmeldte mennene har spesielt lav andel med høyere utdanning på lavt nivå, og veier tyngre på grunnskole- og videregående nivå.

Tallene som presenteres i tabell 14 stemmer godt overens med det man ville forventet for sykmeldte basert på tidligere forskning på området. For eksempel blir en stor andel kvinner sykmeldt fra sektorer som helse, omsorg og utdanning. Yrker i disse sektorene krever høyere utdanning på lavt nivå. For eksempel krever barnehagelærerutdanning, sykepleierutdanning og flere administrative utdannelse, en grad på bachelornivå. Yrkene med størst andel sykmeldte kvinner⁴³ er pleiemedarbeider, barnehage- og skoleassistent. Ingen av disse yrkene krever høyere utdanning. I tabellen ser man at over 44 prosent av sykmeldte kvinner har videregående som høyeste utdanningsnivå.

⁴³ SSB «Høyest sykefravær i kvinnedominerte yrker» 2018

Tidligere, i kapittelet om utdanning som levekårs mål, ble det nevnt at forskere fra Statens arbeidsmiljøinstitutt (Foss og Skyberg, 2013) fant at de med kort utdanning, og særlig menn, er mer utsatt for å bli sykmeldt ettersom yrkene de kommer inn i med lav utdanning i større grad er manuelt arbeid med risiko for helsemessige belastninger. Disse funnene har støtte i tabellen hvor man ser at over halvparten av sykmeldte menn har videregående som høyest fullførte utdanning.

I tabell 15 presenteres en tilsvarende fordeling for de med og uten uførepensjon.

Tabell 15: Andel uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte, fordelt på utdanningsnivå, 1992 til 2007. Prosent

Utdannelsesnivå	Ikke uførepensjonerte			Uførepensjonerte		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Ingen utdanning	2,82	2,79	2,84	3,33	4,18	2,70
Grunnskole (1.-10.)	23,24	22,93	23,59	47,55	47,04	47,92
Videregående (11.-13.)	46,13	47,96	44,09	39,98	40,32	39,74
Høyere utdanning, lavere nivå (14.-17.)	22,46	19,26	25,86	8,23	7,12	9,04
Høyere utdanning, høyere nivå (18.-22.)	5,39	7,06	3,62	0,91	1,34	0,6
Totalt	100	100	100	100	100	100

Utdanningsnivået til uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte skiller seg fra hverandre i rimelig stor grad, og forskjellene er mest tydelige i hver ende av utdanningsskalaen. Uførepensjonerte har nærmere dobbelt så høy andel med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, sammenlignet med ikke-uførepensjonerte. Og for høyere utdanning, på både lavt og høyt nivå er forskjellene mellom hvordan gruppene fordeler seg svært store. Man ser imidlertid en noenlunde lik andel av hver gruppene som har videregående utdanning som høyeste fullførte utdanning.

Fordelingen i tabellen kommer antageligvis av at lavt utdannede mennesker har mye større sannsynlighet for å bli uføre, enn de med høyere utdanning. Det samme rapporterer de om i Frisch-rapporten «Veien til uføretrygd» (Fevang og Røed, 2006), hvor de gjør det tydelig at personer med lav utdanning har større sannsynlighet for å bli uføretrygdet enn personer med høy utdanning. De forteller at personer med grunnskole som høyeste utdanningsnivå har 25 prosent sannsynlighet for å bli ufør, sammenlignet med en sannsynlighet på 7 prosent for de med høyskole- og universitetsutdanning.

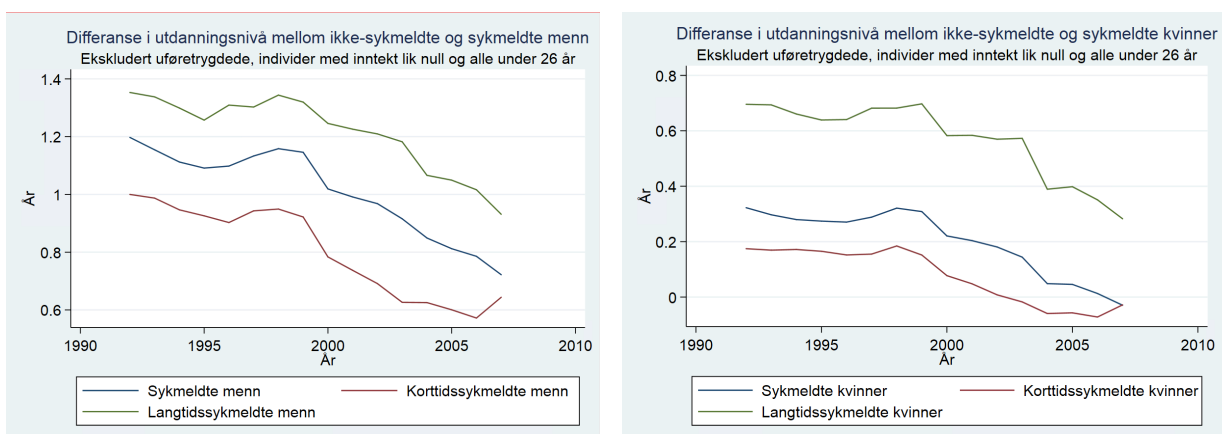
For mennesker som blir uføre tidlig, kan man tenke seg at det lave utdanningsnivået kommer av at det er utfordrende å gjennomføre utdanning om man har nedsatt funksjonsevne eller svekket helse. Dette påvirker antageligvis ikke fordelingen man ser i tabellen. Det man imidlertid ser av forskjellene i tabellen er at utdanning fungerer som en form for forsikring mot å bli uførepensjonert, slik det ble nevnt i kapittelet om utdanning som levekårsmål.

Differanse i utdanningsnivå for sykmeldte

Dette kapittelet, og det neste som viser differansen i utdanningsnivå for uførepensjonerte, inneholder figurer som presenterer forskjellen mellom ikke-trygdede og trygdedes gjennomsnittlige antall år med utdanning for de ulike gruppene. Jeg tar utgangspunkt i de samme gruppene som i kapittelet om differanse i inntekt.

I de nesten avsnittene, som tar for seg differansen mellom ikke-sykmeldte og sykmeldte utover arbeidsgiverperioden, med ulike fordelinger for kjønn og lengde på sykefraværet, har jeg valgt å beholde eksklusjonen av de med inntekt lik null, alder under 26 og de som også er registrert med uførepensjon det samme året, for å ha et likest mulig sammenligningsgrunnlag.

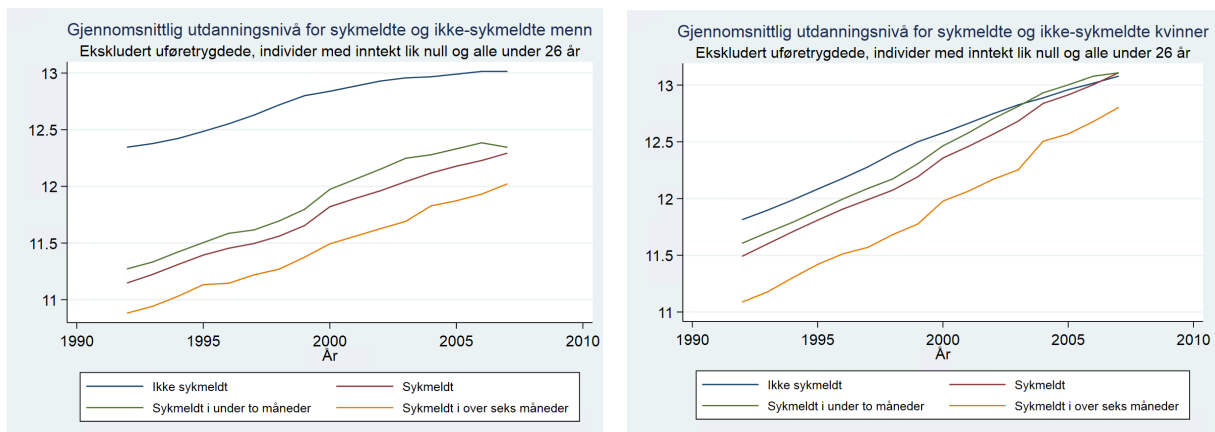
I figurene nedenfor er differansen i utdanningsnivå mellom sykmeldte og ikke-sykmeldte presentert for menn og kvinner separat. Differansen er oppgitt i år.

Figur 12: Differanse i utdanningsnivå, sykmeldte menn og kvinner med eksklusjoner

Differansen mellom de sykmeldte og ikke-sykmeldte er stort sett positiv, bortsett fra for korttidssykmeldte kvinner etter 2002 og i det aller siste året for referansegruppen for sykmeldte kvinner. De største forskjellene i utdanningsnivået mellom gruppene finner man for langtidssykmeldte av begge kjønn. På det meste er differansen omtrent 1,35 år for menn, som tilsvarer litt over ett år og 4 måneder.

Ellers er utviklingen i utdanningsdifferansene avtagende over nesten hele perioden, som betyr at forskjellene mellom sykmeldte og ikke-sykmeldte blir mindre over tid. I enkelte perioder stagnerer nedgangen i differansen, som mot slutten av 90-tallet for menn, og stort sett i hele det første tiåret for kvinner.

Figur 13: Gjennomsnittlig utdanningsnivå for sykmeldte og ikke-sykmeldte, menn og kvinner

For menn ser man av figur 13 at veksten i utdanningsnivået er flatere for ikke-sykmeldte enn sykmeldte, som reflekteres i at differansen er jevnt fallende, utenom i de årene hvor utdanningsnivået til sykmeldte stagnerer. Stagnasjonen ligger i samme periode som sysselsettingsveksten i samfunnet, som kan bety at flere ble ansatt med mindre krav til utdanning, og at disse ble sykmeldt i løpet av perioden. Det gjennomsnittlige utdanningsnivået blant sykmeldte menn tiltar når sysselsettingsveksten stabiliseres seg på starten av 2000-tallet.

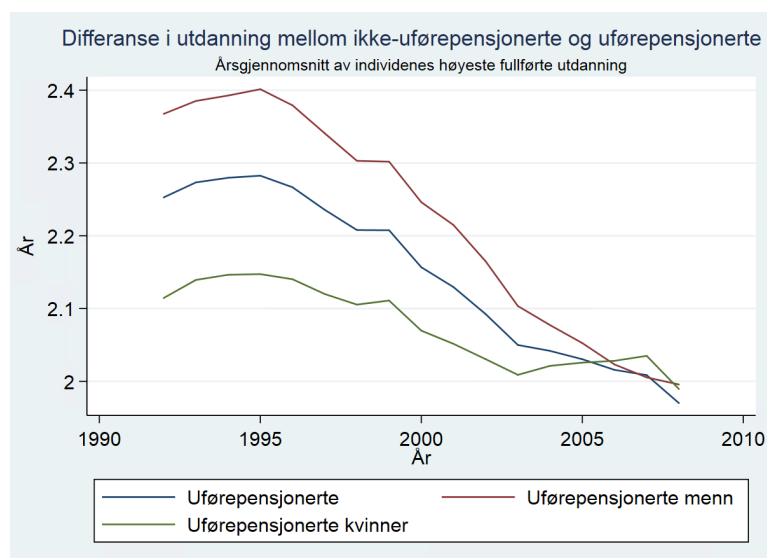
For kvinnene er utviklingen i det gjennomsnittlige utdanningsnivået mellom ikke-sykmeldte og sykmeldte rimelig lik de første årene. Det gjennomsnittlige utdanningsnivået til korttidssykmeldte kvinner og referansegruppen med sykmeldte kvinner, ligger veldig nære nivået til de som ikke er sykmeldt. Langtidssykmeldte kvinners gjennomsnittlige

utdanningsnivå ligger konsekvent litt lavere. Dette betyr at dersom man ser bort fra langtidssykemeldte er levekårsforskjellene målt i utdanningsnivå generelt for kvinner svært små, og til tider ikke-eksisterende, når man sammenligner sykmeldte og ikke-sykmeldte.

At sykmeldte kvinner har et høyere gjennomsnittlig utdanningsnivå kommer sannsynligvis også av at yrkene som preges av høy andel sykmeldte kvinner og menn krever ulik lengde på utdanningen, slik som det i variabelforklaringen til utdanning tidligere i kapittelet. I yrker hvor det er en høy andel sykmeldte kreves ofte utdanning på bachelornivå, mellom 14 og 17 år. Imidlertid er det vanligere for menn å sykmelde seg fra yrker som krever liten eller ingen utdannelse.

Differanse i utdanningsnivå for uførepensjonerte

Figur 14 presenterer utviklingen i differanse i gjennomsnittlig utdanningsnivå for uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte. Differansen forteller hvor mange flere år med utdannelse ikke-uførepensjonerte har i gjennomsnitt, i forhold til uførepensjonerte.

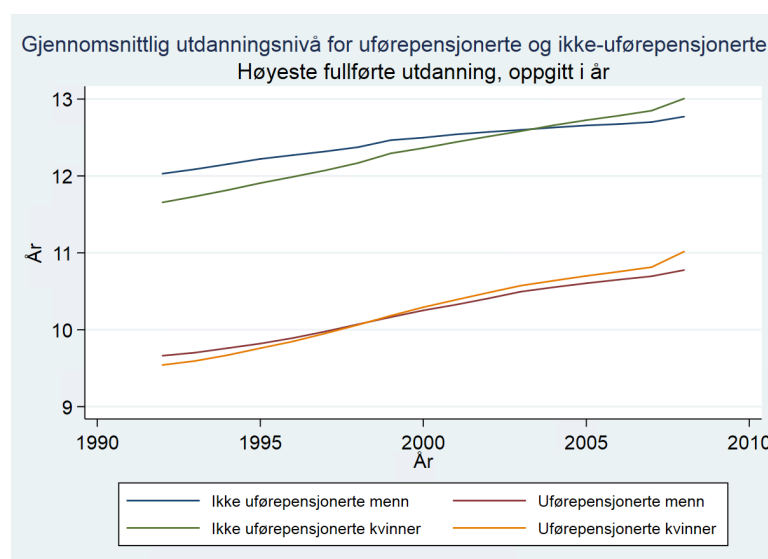
Figur 14: Differanse i utdanningsnivå, uførepensjonerte menn og kvinner

For uførepensjonerte er differansen først og fremst større enn for sykmeldte, og positiv for både kvinner og menn i hele perioden. Differansen mellom ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte er på mer enn to år i nesten hele perioden. Dette bekrefter at de med lavere utdanningsnivå i større grad blir uførepensjonert. Differansen som skiller ikke-uførepensjonerte

og uførepensjonerte blir mindre over tid. For kvinner er det snakk om en reduksjon på litt over en måned, og for menn er differansen nesten 4 måneder mindre i 2007 enn i 1992. Man ser av figuren at utviklingen til å begynne med representerer en økning i utdanningsdifferansen mellom ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte, og at denne utviklingen snur i 1995 og at uførepensjonerte siden har hatt en større utdanningsvekst enn ikke-uførepensjonerte. I både 2003 og 2006 svinger differansen for kvinner, uten at det er snakk om store forskjeller i utdanningsnivået fra år til år. Samlet sett har begge kjønn opplevd å få mindre forskjeller i gjennomsnittlig utdanningsnivå.

Utviklingen er brattere for menn ettersom de i utgangspunktet stiller med et større sprik enn kvinnene, samtidig som veksten i gjennomsnittlig utdanningsnivå for ikke-uførepensjonerte menn er flatere og utdanningsnivået til uførepensjonerte menn tiltar. De samme tendensene finner vi hos kvinner, men der er forskjellene i utgangspunktet mindre mellom ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte.

I figur 15 ser man utviklingen i det gjennomsnittlige utdanningsnivået for kvinner og menn som enten er uførepensjonerte eller ikke. Ettersom utviklingen følger det samme mønsteret, og menn og kvinners utdanningsnivå følger hverandre tett for hver av gruppene, er det ikke så tydelig hvor utviklingen flater ut eller tiltar. Den viktigste informasjonen kommer frem av figur 14, som viser differansen i gjennomsnittlig utdanningsnivå.

Figur 15: Gjennomsnittlig utdanningsnivå for uførepensjonerte og ikke-uførepensjonerte, menn og kvinner

Man kan tyde av figur 15 at gruppene nærmer seg hverandre utover perioden som følge av at nivået for uførepensjonerte tiltar i større grad enn for ikke-uførepensjonerte. Samtidig passerer uførepensjonerte kvinner utdanningsnivået til uførepensjonerte menn omtrent fem år før de ikke-uførepensjonerte kvinnene passerer utdanningsnivået til de ikke-uførepensjonerte mennene. Slik kan det være fordi kvinner har utgjort en større del av den uførepensjonerte gruppen over lang tid, og en sterkere utvikling i kvinners utdanningsnivå i forhold til mennenes utdanningsnivå, vil dermed treffe i denne gruppen tidligere, enn i en gruppe som har lik kjønnsfordeling eller er mannsdominert.

Differansen i inntektsnivået mellom ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte gjenspeiles til en viss grad i differansen i utdanningsnivået, ettersom utdanning både er en god indikator på inntektsnivå og en mulighet til å «forsikre» seg mot trygd. De ikke-uførepensjonerte ligger minst to år høyere i gjennomsnittlig utdanningsnivå gjennom nesten hele perioden, og som man så i figur 11 hadde de med høyest utdanning de største inntektsdifferansene.

Dersom færre kvinner uføretrygdes i fremtiden på grunn av økt utdanning, vil muligens det føre til høyere inntekt for uføretrygdene sammenlignet med befolkningen for øvrig, både fordi andelen menn blant de uføretrygdene vil øke, og fordi kvinner med et lavere inntektsnivå utgjør en høyere andelen av de som er i arbeid, gitt at inntektsforskjellene mellom kvinner og menn ikke er endret.

7 Konklusjon

Det finnes mye statistikk og forskning på utviklingen i antall og andel trygdede i befolkningen, men langt mindre statistikk på *levetårene* til de trygdede, og hvordan de har utviklet seg over tid sammenlignet med ikke-trygdede.

Jeg har hatt tilgang til et rikt datasett med anonymiserte opplysninger om personers trygdestatus, som gjorde det mulig å studere levetårene, målt som inntekt og utdanning, for alle individer i Norge, i perioden 1992 til 2007. Ved å konstruere undergrupper basert på trygdestatusen til den enkelte, og følge utviklingen i levetårene gjennom perioden, kunne jeg belyse mulige forklaringen på utviklingen man ser.

Resultatene fra den deskriptive analysen viser at differansen i levetår mellom ikke-trygdede og trygdede utvikler seg svært ulikt for de to trygdeytelsene. Differansen i gjennomsnittlig inntektsnivå er mye mindre, og svinger opp og ned, for de som mottar sykepengen, sammenlignet med uførepensjonister hvor differansen er større og stigende. Differansen i det gjennomsnittlige utdanningsnivået er betraktelig større for uførepensjonister enn sykmeldte, men viser seg å synke utover perioden for begge grupper.

Når man sammenligner mottakerne av sykepengen med resten av befolkningen, observerer man i utgangspunktet at det ser ut som en inntektsgevinst ved å være trygdet. Det viser seg denne effekten i stor grad kan tilskrives at gruppen som ikke mottar sykepengen har en større andel arbeidsledige og studenter, enn i gruppen som mottar sykepengen. Ved å ekskludere disse, og basere sammenligningen på de man kan anta er i arbeid, forsvinner inntektsgevinsten ved å være sykmeldt for menn og langtidssykmeldte kvinner. Blant kvinner, og særlig for de som er sykmeldt i mindre enn to måneder, finner man imidlertid fremdeles tendenser til inntektsgevinst ved å være sykmeldt. Differansen i utdanningsnivå mellom ikke-sykmeldte og sykmeldte er større for menn enn kvinner, og blir mindre i løpet av de 15 årene de observeres for begge kjønn. De største differansene finner man blant de som er sykmeldt i over seks måneder.

I tråd med teorier om hvordan arbeidsmarkedet påvirker andelen sykmeldte i samfunnet, kan det virke som utviklingen i levetårsforskjellene beveger seg med samme mønster som sysselsettingsvekst, og at mønsteret er mest tydelig for menn. At de fleste sykmeldte menn har

et utdanningsnivå tilsvarende videregående utdanning eller lavere, og at sykmeldte kvinner i større grad har høyere utdanning, gjenspeiles i at differansene i levekår er mindre for kvinner generelt, og lavt utdannede menn.

Når man sammenligner mottakerne av uførepensjon med de som ikke mottar uførepensjon, ser man at trygdede i dette tilfellet har et betydelig inntektstap som blir større i løpet av perioden. Forskjellen i inntekt er størst for menn og høyt utdannede. Stigningen i differanse kan skyldes at andelen uføre i befolkningen sank mot slutten av perioden, og de som forlot gruppen med uførepensjonister var i større grad menn og unge, enn kvinner og eldre. I tråd med forskning som sier at man ved å ta høyere utdanning “forsikrer” seg mot å bli uføretrygdet, finner man en differanse i utdanningsnivå mellom ikke-uførepensjonerte og uførepensjonerte som er positiv. Utover perioden blir differansen dog litt mindre, særlig for menn.

Oppgaven er beskrivende, i den forstand at jeg nøyer meg med å diskutere utviklingen i gjennomsnittene for de ulike gruppene med trygdede og ikke-trygdede. På denne måten har det kommet frem noen interessante utviklingstrekk. Disse trekkene kan brukes til å belyse ulike sider av trygdeordningene, og en naturlig videreføring av oppgaven ville vært å følge opp med mer detaljerte analyser basert på andre metoder.

Referanser

- Andresen, Martin. 2007. «Folketrygden 40 år» *Arbeid og velferd nr. 3-2007*. NAV
https://www.nav.no/Forsiden/_attachment/805358960?true&ts=114f8e44090
- Barraber, Nuria og Østli, Greta. 2016. «Norsk standard for utdanningsgruppering 2016. Revidert 2000 Dokumentasjon» *Notater 2016/30*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
https://www.ssb.no/utdanning/_attachment/283616?ts=1583e453200
- Bråthen, Magnus og Nielsen, Roy A. 2016. «Uførefor reformen – Konsekvenser for yrkesaktiviteten». *Fafo-Rapport 2016: 27*. <https://www.fafo.no/images/pub/2016/20589.pdf>
- Ellingsen, Jostein. 2019. «Utviklingen i uføretrygd per 31. desember 2018». *Statistikknotat*. NAV
<https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Statistikk/AAP+nedsatt+arbeidsevne+og+uforetrygd+-+statistikk/Uforetrygd/Uforetrygd+-+Statistikknotater>
- Fevang, Elisabeth og Røed, Knut. 2006. «Veien til uføretrygd». *Rapport 10/2006*.
https://www.frisch.uio.no/publikasjoner/pdf/rapp06_10.pdf
- Folkehelseinstituttet. 2014. «Folkehelse i Norge 1814 – 2014». *Folkehelse rapporten*
<https://www.fhi.no/nettpub/hin/folkehelse-i-historien/folkehelse-i-norge-1814---2014/>
- Folketrygdloven. 1997. Lov om folketrygd av 1.mai 1997. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>
- Foss, Line & Skyberg, Knut. 2013. «Inkluderende arbeidsliv i ulike bransjer». *STAMI Rapport nr. 6 Årgang 14*, Statens arbeidsmiljøinstitutt. <https://stami.brage.unit.no/stami-xmlui/bitstream/handle/11250/2411001/STAMI-rapport-nr-6-2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Furuberg, Jorunn et. al. 2018. «Lavinntekt og levekår i Norge, Tilstand og utviklingstrekk – 2018». *NAV-rapport 2018:3*
- Gjesdal, Sturla. 2005. «Sykefraværets utvikling i Norge 1975 – 2002». *Tidsskrift for Den norske legeförening 125: 742-5*. <https://tidsskriftet.no/2005/03/aktuelt/sykefravaerets-utvikling-i-norge-1975-2002>
- Grasdahl, Astrid Louise. 2016. «De helserelaterte trygdeytelsene – Betydningen av økonomiske insentiver og samspill mellom trygdeordninger». *Tidsskrift for velferdsforskning 02/2016 (Volum 19)*
- Grødem, Anne S., Nielsen, Roy A. og Strand, Anne Hege. 2014. «Unge mottakere av helserelaterte ytelser». *Fafo-rapport 2014:37*. https://www.regjeringen.no/contentassets/0c9ea41ea2104d3ca18b119303ee6772/unge_mottakere_av_helserelaterte_ytelser_fafo_rapport_2014_37.pdf
- Kann, Inger Cathrine og Kristoffersen, Per. 2014. «Arbeidsavklaringspenger – et venterom for uførepensjon?» *Arbeid og velferd nr. 2-2014*. NAV
- Kirkeberg, Mads Ivar og Revold, Mathias K. 2016. Sosiale indikatorer for uførepensjonister. I Omholt, Elisabeth L. (Red.) «Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016» (s. 159 – 170). *Rapporter 2016/30*. Statistisk sentralbyrå.
- Kostøl, Andreas Ravndal og Mogstad, Magne. 2014. «How financial incentives induce disability insurance recipients to return to work». *American Economic Review 104 (2)*.
<https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.104.2.624>
- Kverndokk, Snorre. 2006. «Sammenhengen mellom inntekt, inntektsulikhet og helse.» *Skriftserie 2006:8*. Helseøkonomisk forskningsprogram ved UiO. https://www.med.uio.no/helsam/forskning/nettverk/hero/publikasjoner/skriftserie/2006/HERO2006_8.pdf
- Mastekaasa, Arne. 2015. «Sosiale og demografiske variasjoner i sykefraværet». *Søkelys på arbeidslivet 01 – 02 /2015 (Volum 32)*.
https://www.idunn.no/spa/2015/01-02/sosiale_og_demografiske_variasjoner_i_korttidssykefravaeret

- Mastekaasa, Arne. 2016. «Kvinner og sykefravær». *Tidsskrift for velferdsforskning* 02/2016 (Volum 19) https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning/2016/02/kvinner_og_sykefravaer
- NAV. 1997. «Folketrygden – En oversikt». <https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/folketrygden-en-oversikt>
- Normann, Tor Morten. (2018) «2 av 10 med lav utdanning er uføre». Statistisk Sentralbyrå. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/2-av-10-med-lav-utdanning-er-ufore>
- Nossen, Jon Petter. 2008. «Sykefravær og konjunkturer – hva vet vi om sammenhengen». *Rapport nr. 4*. NAV
- Nossen, Jon Petter og Thune, Ola. 2009. «Utviklingen i sykefraværet de siste 20 årene». *Arbeid og velferd* 2009 (3). NAV
- Nossen, Jon Petter. 2014. «Utviklingen i sykefraværet: Betydningen av arbeidsmarkedet, gradering og regelendringer». *Arbeid og velferd* 2014 (2). NAV
- NOU 2000:04 «Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2000»
NOU 2000:27. «Sykefravær og uførepensjonering»
NOU 2002:27. «Sykefravær og uførepensjonering – et inkluderende arbeidsliv»
NOU 2004:13. «En ny arbeids- og velferdsordning»
NOU 2010:04. «Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2010»
NOU 2019:07. «Arbeid og inntektssikring – Tiltak for økt sysselsetting»
- OECD. 2018. «Education at a Glance». *OECD indicators 2017*. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>
- Omholt, Elisabeth L. et al. 2016. «Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016». *Rapporter 2016/30*. Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/_attachment/281093
- Pedersen, Axel West og Hatland, Aksel og Mæland, John Gunnar. 2019. «Folketrygden». Store Norske Leksikon. <http://snl.no/folketrygden>
- Pensjonspolitisk arbeidsgruppe. 2019. «Arbeid, pensjon og inntekt i den eldre befolkningen». *Rapport fra pensjonspolitisk arbeidsgruppe 14.mai 2019*. Arbeids- og Sosialdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/5ab2f89a812f4e1792b4e365d31b7c8b/rapport-fra-pensjonspolitisk-arbeidsgruppe-2019.pdf>
- Proposisjon 130 L. 2011. «Endringer i folketrygdloven (ny uføretrygd og alderspensjon til uføre)». *Proposisjon til Stortinget*
- Strand, Anne Hege og Nielsen, Roy A. 2015. «Veier inn i, gjennom og ut av arbeidsavklaringspenger». *Forskningsstiftelsen FAFO Rapport 2015:29* <http://www.faf.no/images/pub/2015/20434.pdf>
- Terum, Lars Inge og Hatland, Aksel. 2014. «Sysselsetting og trygd under arbeidslinja». *Søkelys på arbeidslivet*, 31(01-02). https://www.idunn.no/spa/2014/01-02/sysselsetting_og_trygd_under_arbeidslinja
- Thommasen, Astrid. 2013. «Utdanning og utvikling». *Temanotat 3:2013*. Utdanningsforbundet. <https://www.utdanningsforbundet.no/var-politikk/kunnskapsgrunnlag/publikasjoner/2013/utdanning-og-utvikling-temanotat-32013/>
- Vrålstad, Signe. 2017. «Slik har vi det – om målene på livskvalitet og levekår i Norge» Statistisk Sentralbyrå. <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/levekar-og-livskvalitet-hva-hvorfor-og-hvordan>